

Auschwitz in Gedachtenis VZW
Stelt voor

BELGIË
1914-1945
Levensverhalen
van getuigen
in het oog van
de storm

Een tentoonstelling
voorgesteld door de

VZW Auschwitz in Gedachtenis

Met de steun van

Introductie

« **B**elgië 1914-1945. Levensverhalen van getuigen in het oog van de storm » begint als een historische tentoonstelling. De geschiedenis vormt de bron waaraan de tentoonstelling zich voedt om, in grote trekken, de scène te schetsen waarop Europa tussen 1914 en 1945 **twee totale oorlogen** onderging, en de **vernietiging van de Europese Joden**, onder het juk van de nazi-terreur.

België bekleedt een centrale plaats in deze geschiedenis, ondanks zijn geografisch perifere ligging.

Van bij het begin van de Eerste Wereldoorlog wordt het **land bezet**, en zijn bevolking is eerst het slachtoffer van militair geweld, en vervolgens van massale deportatie naar kampen. Van zodra de vijandigheden ophouden, wordt België een **toevluchtsoord** voor de bevolkingsgroepen die door het uiteenspatten van de grote Rijken in 1918 nog kwetsbaarder geworden zijn dan ze al waren. De vluchtelingen hopen er een zekere economische en politieke stabiliteit te vinden. Na de vernietigende periode 1914-1918 wordt België dus een **baken van hoop**. Kort daarna **slaat de geschiedenis echter opnieuw om** in terreur, eerst door de opkomst van fascistische regimes in Europa, en vervolgens met de Spaanse burgeroorlog. Uiteindelijk wordt het opnieuw een totale oorlog. En **achter de over gans Europa verspreide fronten, voeren de nazi's en hun medeplichtigen de Joodse genocide uit**.

Maar deze tentoonstelling is evenzeer op de herinnering gericht als op de geschiedenis. Ze poogt te antwoorden op de vraag hoe men aan het nageslacht een reeks gebeurtenissen kan doorgeven, die niet alleen deel uitmaken van de Geschiedenis met hoofdletter, maar die ook te maken hebben met de concrete ervaringen van groepen en van individuen. We kennen deze gebeurtenissen via getuigenissen en documenten, die nu samen de “archieven” vormen.

Daarom gaat deze tentoonstelling op zoek naar levensverhalen van bijzondere getuigen, wiens lot al te vaak getekend werd door de vreselijke gebeurtenissen van de meest misdadige periode die de mensheid ooit gekend heeft. Het lot van een Joodse bevolking die het slachtoffer wordt van een nieuw soort antisemitisme, dit keer resoluut op uitroeiing gericht, en door de nazi's zorgvuldig gepland. Onder deze levensverhalen vinden we ook de lotsbestemmingen van Joodse en niet-Joodse mensen die in het verzet gaan en deelnemen aan daden van contra-propaganda en reddingsacties.

Want de menselijke waardigheid staat niet toe dat men deze “zuivering” passief ondergaat.

“België 1914-1945. Levensverhalen van getuigen in het oog van de storm” is ook een tentoonstelling met didactische ambitie, waarin geschiedenis en herinnering elkaar belichten, met elkaar in dialoog gaan, elkaar aanvullen en wederzijds versterken. Elk paneel biedt een synthetisch overzicht dat zich situeert in een chronologisch, maar evenzeer thematisch continuüm.

CURATOR
Philippe Mesnard

MEDE-CURATOR
Sarah Timperman

WETENSCHAPPELIJK COMITÉ

Annette Becker (HAR, Nanterre Paris-Ouest en IUF)

Alain Colignon (CEGES/SOMA – Studiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij, Brussel)

Jean-François Forges (Historicus, Lyon)

Jean-Philippe Schreiber (ULB – Centre interdisciplinaire d'études des religions et de la laïcité, Brussel)

Ina van Looy (CCLJ – Joods Lekencentrum, Brussel)

Laurence van Ypersele (UCL, Louvain-La-Neuve)

BIJDRAGEN

Michael Amara (AGR, Brussel)

Annette Becker (HAR, Nanterre-Ouest en IUF)

Luis Angel Bernardo y Garcia (AGR, Brussel)

Frédéric Crahay (vzw Auschwitz in Gedachtenis)

Emmanuel Debruyne (UCL, Louvain-La-Neuve)

Juliette Denis (IHTP, Paris)

Jean-François Forges (Historicus, Lyon)

Marta Marin Domine (Université W. Laurier, Canada)

Catherine Massange (Fondation pour la mémoire contemporaine – ULB, Brussel)

Philippe Mesnard (vzw Auschwitz in Gedachtenis)

Anne Roekens (FUNDP – Faculté universitaire Notre Dame de la Paix, Namen)

Fabien Theofilakis (IHTP, Paris)

Sarah Timperman (vzw Auschwitz in Gedachtenis)

Ina van Looy (CCLJ, Brussel)

Laurence van Ypersele (UCL, Louvain-La-Neuve)

Daniel Weysow (vzw Auschwitz in Gedachtenis)

DANK AAN

Angelika Arenz-Morch (NS-Dokumentationszentrum Rheinland-Pfalz/Gedenkstätte KZ Osthofen)

Jean-Marc Finn (CCLJ, Brussel)

Janos Frühling (Koninklijke Academie, Brussel)

Henri Goldberg (vzw Auschwitz in Gedachtenis)

Michel Hérode (Cel Démocratie ou Barbarie, Brussel)

Frédéric Hiernaux (<http://holzminden.free.fr>)

Olivier Hottois (Joods Museum van België, Brussel)

Bernadette Latinne (Fort mémorial de Huy)

Jérusalem Pierrard (IV-NIOOO, Instituut voor Veteranen, Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en oorlogsslachtoffers, Brussel)

Wojciech Plosa (The State Museum Auschwitz-Birkenau)

Jacques Smits (Territoires de la mémoire, Liège)

Olivier van der Wilt (Fort Breendonk, Willebroek)

Rudi Van Doorslaer (CEGES / SOMA, Brussel)

Belgische vluchtelingen

▲ Vluchtelingen wachten op de boot naar Engeland.

▲ « Vluchtelingen uit Antwerpen aan de Nederlandse grens. »

▲ Aankomst in La Rochelle van Belgische vluchtelingen.

De uittocht van de burgerbevolking die in België plaatsvond tussen augustus en oktober 1914 was een echt massafenomeen. Gedreven door angst voor Duitse wreedheden en door het geweld van de gewapende strijd, staken meer dan één miljoen Belgen de grenzen over. Al snel keerden velen onder hen terug, maar toch waren er bijna 600 000 vluchtelingen die ervoor kozen om hun ballingschap te verlengen en zich gedurende de hele oorlog in het buitenland te vestigen. **Deze ballingen vormden “België in het Buitenland”**, een immense diaspora naar alle uithoeken van Frankrijk, Engeland en Nederland. Deze gemeenschap van ballingen verspreidde zich van Marseille tot Amsterdam, van Glasgow tot Bordeaux. Op het einde van de oorlog telde Frankrijk meer dan 300 000 Belgische vluchtelingen, Engeland bijna 200 000, en Nederland nog eens 100 000.

Aanvankelijk kregen deze vluchtelingen veel humanitaire hulp. Maar de solidariteit was van korte duur. Vanaf 1915 hadden velen geen andere keuze dan de arbeidsmarkt te betreden. **Op die manier leverden ze een volwaardige bijdrage aan de Belgische en geallieerde oorlogsinspanningen.** Ten slotte wendde de Belgische overheid zich ook tot de Belgen in diaspora wanneer er mannen moesten gerekruteerd worden om het leger te versterken. De Belgische aanwezigheid in het buitenland gaf ook aanleiding tot economische en sociale problematieken, en was zeker niet vrij van conflicten.

▲ De laatste boot uit Oostende naar het Verenigd-Koninkrijk.

▲ De Panne (Belgische kust) : wachten op het inschepen.

▲ Belgische gemeenschap uit Elisabethville nabij Gateshead, Durham.

Geweld aan het front

Op 4 augustus 1914 overschrijden de Duitse troepen de Belgische grens en schenden de neutraliteit van het koninkrijk. Hierop volgt een bewegingsoorlog die op het terrein tamelijk verward is. **Na de eerste Belgische nederlagen, beslist het militair commando om de troepen achter de beschermde zone van de Antwerpse forten te hergroeperen.** Vanuit Antwerpen zullen twee uitvallen gepoogd worden.

Om het moreel van de troepen en de bevolking op te krikken, zoekt ieder kamp intens naar helden en martelaars. Zo is er het geval van soldaat Léon Trésignies, die tijdens de eerste uitval wordt neergeschoten door de Duitsers, bij een poging om de hefbrug neer te halen die toelaat het kanaal over te steken, ter hoogte van de plaats die men “Verbrande Brug” noemt, ten noorden van Brussel. Zijn ongewone dood wordt als voorbeeld gesteld door het Belgische militaire bestuur, zodat hij tot korporaal wordt benoemd.

Een tweede Belgische poging om het Duitse front door te breken is evenmin succesvol. **Toch zal de race naar de zee het einde betekenen van de Duitse aanval.** Dit zal ook de evolutie inzetten van een bewegingsoorlog naar een loopgravenoorlog vanaf december 1914. In het westen zal het front zich stabiliseren van de Noordzee tot aan de Zwitserse grens.

▣ Ten zuiden van Ieper, op het grondgebied van Bois Grenier, dragen Engelse soldaten zelfgemaakte gasmaskers. De fles die één van de mannen vasthoudt, bevat waarschijnlijk Natrium Hydrosulfaat, een product dat gebruikt werd om de maskers mee te besproeien voor hergebruik.

▣ Aan het front te Staden (West-Vlaanderen): een gewonde wordt naar achteren gedragen. Oktober 1918.

▣ Diksmuide tijdens de Eerste Wereldoorlog.

▣ Engelse soldaten, nabij Béthune, gewond door strijdgassen.

Le Petit Journal

ATROCITES ALLEMANDES EN BELGIQUE
Exécutions à la mitrailleuse

Le Petit journal, Supplément illustré n° 1303 – 12 december 1915.

De slachtpartijen van Belgische en Franse burgers

Tijdens de periode van de bewegingsoorlog worden zowat 6 500 burgers – onder wie vrouwen en kinderen – afgeslacht door de Duitse troepen. Verschillende steden, waaronder Leuven en Dinant, worden bijna volledig verwoest. Duitsland beschouwt deze moordpartijen als rechtvaardige represailles voor de aanwezigheid van sluipschutters en beschuldigt de Belgische regering ervan een massaopstand te hebben georganiseerd. Aan geallieerde kant, spreekt men van planmatige wreedheden, die de intrinsieke barbaarsheid van de vijand aantonen. **Gedurende de hele oorlog en ook nog daarna zal deze kwestie een dominant thema in de propaganda blijven.** In de Eerste Wereldoorlog staan immers niet alleen economische of politieke kwesties op het spel, maar ook, en misschien vooral, morele.

In werkelijkheid is het duidelijk dat deze gewelddaden niet gepland waren en dat de Duitse soldaten echt geloofden dat er sluipschutters waren. Toch is het al even evident dat er van een massaopstand geen sprake was, noch in België, noch in het noorden van Frankrijk. De aanwezigheid van sluipschutters is niet meer dan een legende die voortvloeit uit de herinnering van de oorlog van 1870; **een legende die weliswaar zou uitmonden in een wrede slachtpartij van onschuldige burgers in 1914.**

Postkaart van Tamines : kerkhof waar de slachtoffers van 22 augustus 1914 werden begraven.

De vrijeschutters, tekening die in de Berliner Illustrierte Zeitung verscheen.

Gevangenneming van bevolking- groepen tijdens de grote oorlog

Deportaties, kampen
en dwangarbeid

« Oorlogsgevangenen – de Burgers. »

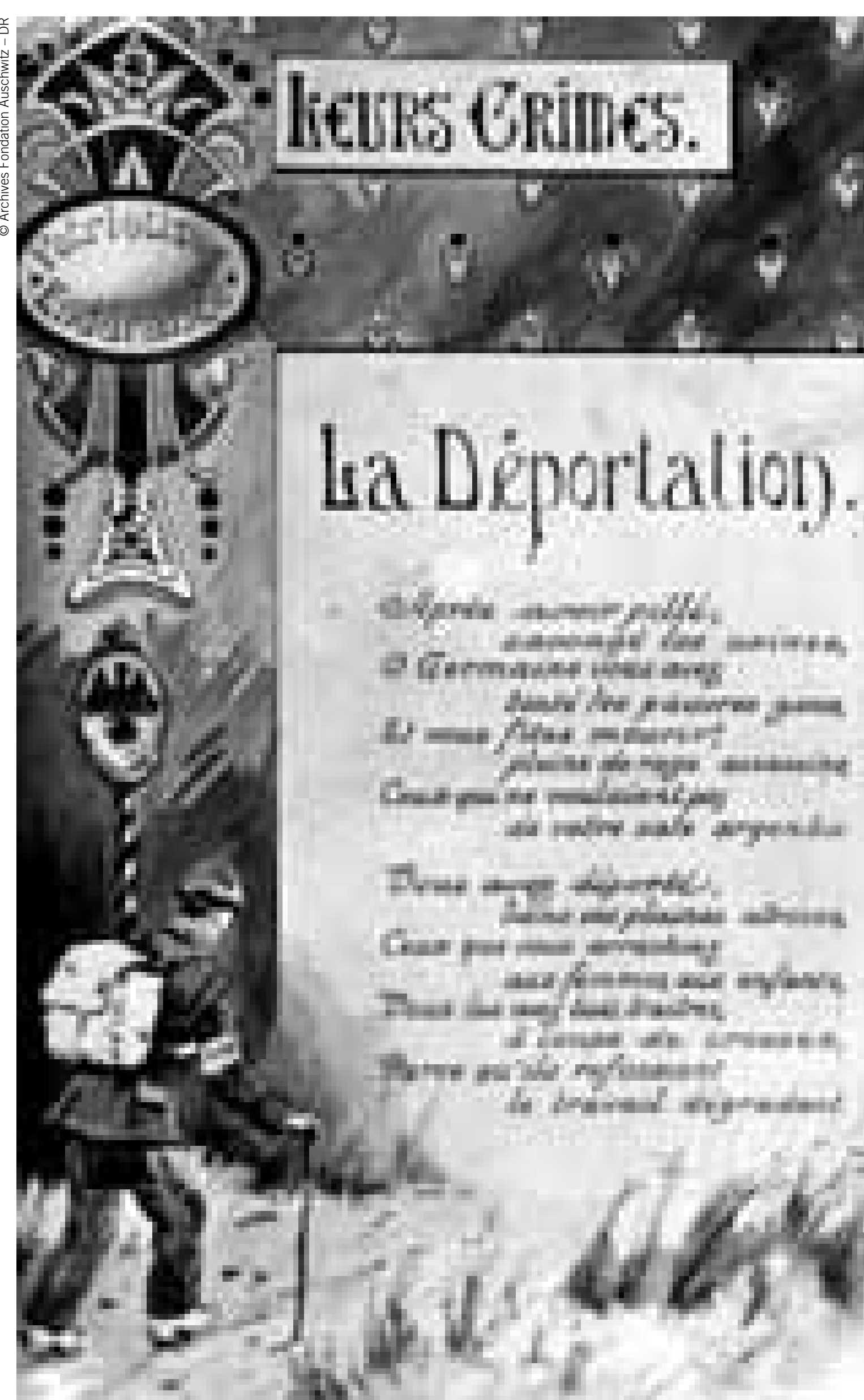

Gevangenenkampen voor burgers, “concentratiekampen” genoemd; Prikkelraad, al dan niet onder stroom; Uitzijkposten. Dit alles maakt intrinsiek deel uit van het landschap van de Grote Oorlog.

Deportatie en concentratie: deze woorden zijn op dat moment synoniem, en houden in dat men mensen verplaatst om hen aan het werk te zetten, te bewaken, of zelfs te straffen. De aanhouding is van administratieve en/of militaire aard, en in geen geval gerechtelijk, want de gedeporteerden worden niet berecht en veroordeeld. In het geval van een “gewone” oorlog kan de onvermijdelijke beproeving, gelinkt aan het afscheid van soldaten, deels worden gecompenseerd door de ophemeling van hun heldhaftigheid en van hun strijd voor het vaderland. Gedeporteerde burgers staan in de kou: **zij kennen alleen het lijden; een lijden dat des te intenser is omdat men er niet in slaagt de slachtoffers te identificeren, noch de verschillende vormen van geweld waarmee ze te maken krijgen.** De teksten hebben het over de “gevangengenomen burger” in het mannelijk enkelvoud. Het neutrale geslacht, i.e. de afwezigheid van geslacht, “objectiveert”, in de letterlijke zin van het woord, de verschillende bevolkingsgroepen die betrokken zijn.

« Franse burger
aan het werk. »

Postkaart.

Drie categorieën van bevolkingsgroepen worden in kampen gestopt in de loop van de oorlog:

- **Buitenlanders die oud genoeg zijn om te worden opgeroepen** en die zich bevinden op het grondgebied van een staat die nu in oorlog is met hun thuisland (Enemy aliens). Zo bijvoorbeeld de Duitsers op Frans territorium en vice versa.
- **De bevolking in bezet gebied**, zoals vrouwen, kinderen en notabelen, meestal bij wijze van represaille. Het grootste kamp van dit type is dat van Holzminden in het zuiden van Nedersaksen.
- **De dwangarbeiders** in brigadekampen, ter plaatse (in België of het noorden van Frankrijk), ofwel gedeporteerd naar Duitsland.

Het kamp van Holzminden, gelegen in het zuiden van Nedersaksen nabij Braunschweig is illustratief. Het voorziet plaats voor 10 000 gevangenen en omvat een honderdtal barakken omgeven door een hek van twee meter hoog en uitkijktorens. Ondanks het feit dat de gevangenen er lijden onder de koude, de honger en de afzondering, zijn de levensomstandigheden er niet al te slecht; de gevangenen hebben het recht post en voedselpakketten te ontvangen. De barakken zijn redelijk ruim, al zijn de stromatrasen niet comfortabel en is de burgerkledij versleten. Daarnaast ontwikkelt er zich een sociaal leven in het kamp: religieuze ceremonies in een kapel, cafés, clubs, ateliers, theater en orkest...

Het kamp van Holzminden

☑ "Papiergeld" uit het Holzminden-kamp. Bij hun aankomst kregen de gevangenen, in ruil voor hun geld, de 'lokale' munteenheid, die slechts daar ter plaatse kon gebruikt worden.

Patriottisme, verzet en collaboratie

Op 4 augustus 1914 brengt de schending van de Belgische neutraliteit door Duitsland een nooit geziene golf van vaderlandsliefde teweeg. Voortaan staat de Belgische ziel, waarvan de Soldaat-Koning het icoon wordt, voor de vernederde onschuld en de trouw aan het Recht, voor Moed en Eer, voor Heldendom en Martelaarschap. Uiteraard is dit een geïdealiseerd beeld, dat dan ook onmiddellijk door de geallieerde propaganda wordt opgepikt. Maar het is een beeld dat het volk toelaat om de erg pijnlijke realiteit van de oorlog te dragen. Want de oorlog duurt voort, tegen alle verwachting in; en België wordt bijna helemaal bezet. De bezetting betekent voedselschaarste, ondanks internationale hulp, systematische plunderingen door de bezetter, ongerustheid over de soldaten aan het front en deportaties van arbeidskrachten in 1916.

▼ Het ronddragen van de soep, bereid in de volkskeukens.

▼ De Vlaamse beweging: oprichting van de Raad van Vlaanderen; de Vlamingen betogen in Antwerpen – 1917.

▶ Aanplakbrief van de Raad van Vlaanderen die oproept tot een onafhankelijk Vlaanderen – 22 december 1917.

De meerderheid van de bevolking bewaart een zekere “patriottische afstand” ten aanzien van de bezetter, en bouwt solidariteitsbeweging uit. Sommigen gaan ondergronds, op gevaar van eigen leven: clandestiene pers, inlichtingennetwerken en ontsnappingscircuits bloeien gedurende de hele oorlog. Omgekeerd profiteren velen van de oorlog om zich te verrijken via de zwarte markt of om mee te werken aan de “Flamenpolitiek” die de ontmanteling van de Belgische staat beoogt. Maar de verraders vormen, net als de helden, slechts een kleine minderheid onder de Belgen. Voor de meesten was de zaak een aanvaardbare modus vivendi te vinden om te overleven zonder hun waardigheid te moeten opgeven. De bezetting zoals ze ervaren werd strookt dus manifest niet met de manicheïstische verbeelding van een strijd tussen Beschaving en Barbarij, tussen Goed en Kwaad.

De Armeense genocide 1915-1916

1894 – 1896

slachtpartijen onder sultan Hamid (250 000 slachtoffers).

1909

slachtpartijen van Adana (30 000 slachtoffers).

Januari 1915

slachtpartijen op Armeniërs na de Ottomaanse nederlaag bij Sarikamish.

Februari 1915

Armeense soldaten in het Ottomaanse leger worden ontwapend en uitgeschakeld.

24 april 1915

executie te Constantinopel van bijna 2 000 Armeense notabelen (deze datum symboliseert het startsein van de genocide).

Mei-juli 1915

eerste fase van de genocide (800 000 slachtoffers).

Augustus 1915 – september 1916

tweede fase van de genocide (630 000 slachtoffers).

1998

de Belgische senaat erkent de Armeense genocide.

▣ Opening van een massagraf van Armeniërs, gedood tijdens de hamidische slachtingen te Erzeroum op 30 oktober 1895.

▣ Armeense personaliteiten worden opgehangen in Constantinopel.

De Armeniërs zijn christelijke onderdanen van het Ottomaanse rijk. Nadat de Jonge Turken de macht overgenomen hebben in 1908, evolueren ze naar een radicaal nationalisme dat de hereniging voorstaat van alle Turken in het Midden-Oosten, of zelfs in heel Azië. De Armeniërs worden het symbool bij uitstek van de interne vijand en worden als een ernstig obstakel beschouwd voor deze nationalistische waanvoorstelling. Omdat op dat moment de Eerste Wereldoorlog aan de gang is, kan men **tussen april 1915 en september 1916 haast onopgemerkt zowat 1 400 000 Armeniërs (op een bevolking van naar schatting 2 000 000) – vrouwen, mannen, kinderen en bejaarden – afslachten.** Terwijl de mannen vermoord worden, transporteert men de vrouwen, kinderen en bejaarden richting de woestijnen van Syrië en Irak, waar het grootste deel van hen spoorloos zal verdwijnen.

Vandaag wordt de genocide op de Armeniërs door steeds meer landen erkend, maar nog steeds niet door Turkije zelf.

▣ Concentratiekamp in Ottomaans Mesopotamië – 1916.

▣ Armeense weeskinderen aan de ingang van de « Wezenstad » te Alexandropol, vluchtelingenkamp onder beheer van het Near East Relief – na 1918.

De erkenning van de genocide van de Armeniërs en de bestempeling van het gebeuren als “genocide” veroorzaken nog menig politiek debat, opinieverschillen, geschiedkundige belangen, ontkenning. En negatie.

Monumenten en herdenkingsplechtigheden

“Gestorven voor het Vaderland”, dat is de altijd weerkerende boodschap van de talloze monumenten ter ere van de doden van de Grote Oorlog, die men overal in Europa terugvindt.

De namen van de doden, gegraveerd in de stenen stilte, zijn geen schreeuw van protest tegen of verontwaardiging over de oorlog, maar wel een daad van zingeving tegen de absurditeit van de oorlog in, een legitimatie van het geleden leed en van de opofferingen die men zich getroost heeft, een schreeuw van triomf vermengd met pijn. De omvang van de herdenkingsbeweging die zich van Europa meester maakt, getuigt van de drang die bij de strijdende partijen leeft om de herinnering aan deze uitzonderlijke gebeurtenis in eer te houden, en er een heroïsche betekenis aan te geven.

Herdenking van de slachting van Taminés.

De gemeenten schieten erg snel in actie, meestal zonder hulp van de Staat: **het leeuwendeel van de inhuldigingen van monumenten situeert zich tussen 1920 en 1924.** Deze monumenten, waarop de naam van elke soldaat gegraveerd is, individualiseren de dood. Het concept van de Onbekende Soldaat daarentegen, een nieuwe manier van herdenking die er gekomen is naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog, is bedoeld als antwoord op het geweld van de industriële oorlog, op de massadood, op de afwezigheid van lijken: het anonieme karakter ervan garandeert de gelijkheid van alle helden en moet tegelijkertijd elk individu afzonderlijk toelaten om te rouwen. Op de slagvelden zijn heel wat lichamen immers niet identificeerbaar; worden dan ook ter plaatse begraven op grote militaire kerkhoven waarvan de perfecte ordening de bezoeker tot rust brengt, en uitnodigt tot bezinning. De schoonheid van de natuur maakt de dood er beheersbaar en verbergt de wreedheid ervan.

Herdenkingsmonumenten ter ere van de doden proberen, in elk dorp, elke stad, de omvang van het bloedvergieten weer te geven. Hoewel het model van heldhaftigheid niet meer strookt met de werkelijkheid van de kogelregen die het grootste aantal slachtoffers heeft veroorzaakt, wordt deze nog verder gepromoot door de autoriteiten. Boven links: Brussel, rechts: Rijsel. Onder links: La Rochelle, rechts: Solférino (Italië).

Ontploffing van Europa, verbrokkeling van de grote rijken

▣ Betoging van tegenstanders van het Verdrag van Versailles te Berlijn.

▣ Barricades, opgericht door de revolutionaire strijders in Sint Petersburg – 27 februari 1917.

HONGRIE Nieuwe staten	VOORMALIGE VERSLAGEN RIJKEN	
Nieuwe grenzen	Duitsland	Vrije steden
Voornaamste overwinnende staten	Oostenrijk-Hongarije	Zones onderworpen aan stemming
Voormalig Russische rijk	Ottomaanse rijk	Betwiste zones

▣ Foto van een Oostenrijkse postkaart, einde 19e eeuw, met een Pools opschrift: BEZDOMNI, vertaald in het Duits: OBDACHLOS : dakloos.

De hertekening van de kaart van het continent, cruciaal aspect van het oorlogseinde

Na meerdere jaren van totale oorlog, reageren de Europese samenlevingen verschillend op de processen van demobilisatie en heropbouw. **De overgang van oorlog naar vrede wordt sterk verstoord door de territoriale herindeling van het continent.** Het verschuiven van de grenzen heeft vooral te maken met het instorten van de grote Europese Rijken, die tot dan toe geregeerd hadden over diverse volkeren, wiens streven naar autonomie en onafhankelijkheid al sinds 1848 aanleiding was geweest tot revoltes en revoluties. Het mondiale conflict fungeert hier als “versneller van de geschiedenis” (Jean-Baptiste Duroselle), en voltooit een evolutie waarvan de kiemen al vele decennia eerder gezaaid waren.

De naoorlogse verdragen: hertekening van de politieke kaart van Europa

De ontbinding van het Duitse, het Oostenrijks-Hongaarse en het Ottomaanse rijk wordt vastgelegd in een reeks vredesverdragen afgesloten tussen 1919 en 1923. In het Oosten van Europa bekrachtigt het verdrag van Riga (1921) de omvorming van de grondgebieden van het voormalige Tsarenrijk, dat omvergeworpen werd door de revoluties van 1917. Na de revolutie werden deze gebieden geteisterd door vier jaar burgeroorlog. **Deze ingrijpende veranderingen hebben talrijke volksverhuizingen tot gevolg.**

▲ Verspreiding van gewapende Spartakisten. 1919.

▼ Franse soldaten in het Ruhr-gebied. 1923.

▲ Artillerie en pantservoertuigen van het Freikorps in Berlijn. Maart 1919.

© O. Ang / Bundesarchiv

Etnische conflicten in het Oosten en Russische burgeroorlog

Tot diep in Rusland wordt strijd geleverd tussen het rode leger, de witte legers (ondersteund door westerse krachten), nationalistische bewegingen en groepen landbouwers. Het conflict eindigt met een **overwinning van het rode leger en de oprichting van de USSR in 1922**.

Vorbij het Ottomaanse rijk

Gebruikmakend van het nationale schokeffect veroorzaakt door de verbrokkeling van het Ottomaanse rijk, slaagt een jonge officier, Mustafa Kemal, erin de bezetter te verdrijven en **de Grieken, die reeds twee millennia aanwezig zijn in Turkije, te verjagen**. De Armeniërs waren verjaagd en afgeslacht tussen 1915 en 1917.

Het verdrag van Lausanne, dat een einde maakt aan de Grieks-Turkse oorlog (1919-1922), bekrachtigt de bevolkingsuitwisseling: 1,3 miljoen Grieken verlaten Klein-Azië, terwijl 385 000 Turken terugkeren naar Anatolië.

Politiek geweld in Duitsland, of de eindeloze spiraal van de oorlog

Van alle verliezende landen heeft Duitsland het meeste problemen om het oorlogsklimaat achter zich te laten. De Weimar-republiek, afgekondigd in november 1918, krijgt te maken met een reeks extreem-linkse opstanden tussen januari en mei 1919.

Het geweld wordt ook bestendigd door de soldaten die terugkeren van het front (Freikorps), en die zich voornemen om voortaan de vijand van binnenuit – de Jood, de socialist – te bestrijden.

Om Duitsland te doen betalen wordt het Ruhrgebied bezet door Franse en Belgische troepen (1923-1925). Het falen van het burgerlijk verzet noopt de recent opgerichte republiek ertoe om over te gaan tot de uitvoering van het verdrag van Versailles.

▲ Grensconflict tussen Bulgarije en Griekenland in 1925: Bulgaarse boeren zoeken een schuilplaats.

▲ De kemalistische troepen vallen Izmir binnen. Turkse cavalerie en links op de kaai, Griekse vluchtelingen met hun bagage.

Vluchtelingen, staatslozen en volksverplaatsingen

“De Eerste Wereldoorlog heeft de overeenstemming in Europa doen exploderen, zonder enige hoop op het herstel ervan, wat tot dan toe geen enkele andere oorlog gedaan had”, schrijft Hannah Arendt.

De centrale despotische bureaucratie van het Oostenrijks-Hongaarse rijk was bedoeld om de smeulende haatgevoelens en de conflicterende nationalistische eisen dichter bij elkaar te brengen en zo een conflict te vermijden. Het einde van het rijk brengt een nooit geziene omwenteling met zich mee: **meer dan 100 miljoen Europeanen worden getroffen door de politieke en demografische wijzigingen die het gevolg zijn van de Eerste Wereldoorlog.**

Voortaan is iedereen tegen iemand anders, en vooral tegen zijn naaste bureu – de Tsjechen tegen de Slovaken, de Kroaten tegen de Serviërs, de Oekraïners tegen de Polen. **De Joden, die reeds sinds het eind van de negentiende eeuw het slachtoffer waren van pogroms onder het tsarenregime, worden het voornaamste doelwit van het ultranationalistische ressentiment.** Ze zijn niet langer gewenst in de Centraal-

▲ Duitse vluchtelingen aan boord van een trein in de buurt van Krappitz (Polen) om te ontsnappen aan de Poolse militie – 1921.

Europese landen waar hun gemeenschap zich gevestigd had, en ze worden in de regel slecht onthaald in de West-Europese landen waar ze naar toe vluchten.

De ene na de andere staat neemt **wetten aan tegen wat men voortaan "ongewensten" pleegt te noemen – zelfs in een juridisch discours.** Zo worden in verschillende landen wetten ontworpen die moeten toelaten om een deel van de bevolking te denaturaliseren: Frankrijk (1915), Portugal (1916), België (1922, en vervolgens 1934), Italië (1926), Egypte (1926), en Turkije (1928). In 1927 dreigt Frankrijk er opnieuw mee alle nieuwe burgers te denaturaliseren die daden zouden plegen die tegen het belang van de natie ingaan. In 1933 volgen Oostenrijk en Duitsland dit voorbeeld. In Frankrijk machtigt het zogenaamde decreet Daladier van 2 mei 1938 de prefecten om vluchtelingen en asielzoekers een verblijfplaats toe te wijzen. Dit decreet ligt aan de basis van de opening van de eerste kampen in Frankrijk.

GETUIGEN PARCOURS

PAUL HALTER

Paul Halter wordt geboren in Genève op 10 oktober 1920. Zijn vader, Joseph Halter, is aanhanger van de *Bund* (Joodse Socialistische Beweging opgericht in het Russische Rijk aan het einde van de XIXe eeuw). Daarom verlaat hij Polen en vestigt hij zich in Zwitserland vóór de Eerste Wereldoorlog. Hij gaat in Genève wonen, waar hij huwt met Ryfka Horowitz. Ze krijgen samen drie kinderen: Marie (die sterft in 1921), Samuel en Paul.

DOUNIA SADOWSKI

De ouders van Dounia Sadowski zijn afkomstig uit Zytomir, een dorp dicht bij Odessa. Op de vlucht voor het Bolsjewistische regime verlaten ze in het geheim Rusland, en ze komen in België aan in maart 1920. De vader is staatsloos en heeft een Nansenpaspoort. Dounia wordt enkele maanden later, op 20 september 1920, geboren in Brussel. Haar twee zussen, Rachel en Anne, worden geboren in respectievelijk 1929 en 1939.

GETUIGEN PARCOURS

FAMILIE VIDAL SEPHIHA

Een Judeo-Spaanse familie, van Turkse herkomst, in België. David Nissim Sephiha (de vader) vlucht uit Turkije om te ontkomen aan de legerdienst die er sinds 1908 verplicht is. Hij komt aan in België in 1910, en ontmoet er Ester Eskinazi tijdens de Wereldtentoonstelling van Gent. Hij trouwt met haar en ze stichten samen een gezin.

▣ Vluchtelingen wachten op bedeling van levensmiddelen, Nieuwstraat, Brussel – 1924.

▣ Griekse vluchtelingen verlaten het platgebrande Smyrna – 1922.

▣ Jonge vluchteling uit het kamp Kowno tijdens de oorlog tussen de Polen en de Sovjets – 1920.

▣ Aankomst van Duits-Russische vluchtelingen in het transitkamp Hammerstein in Pommeren – oktober 1929.

Europese dictaturen in het interbellum

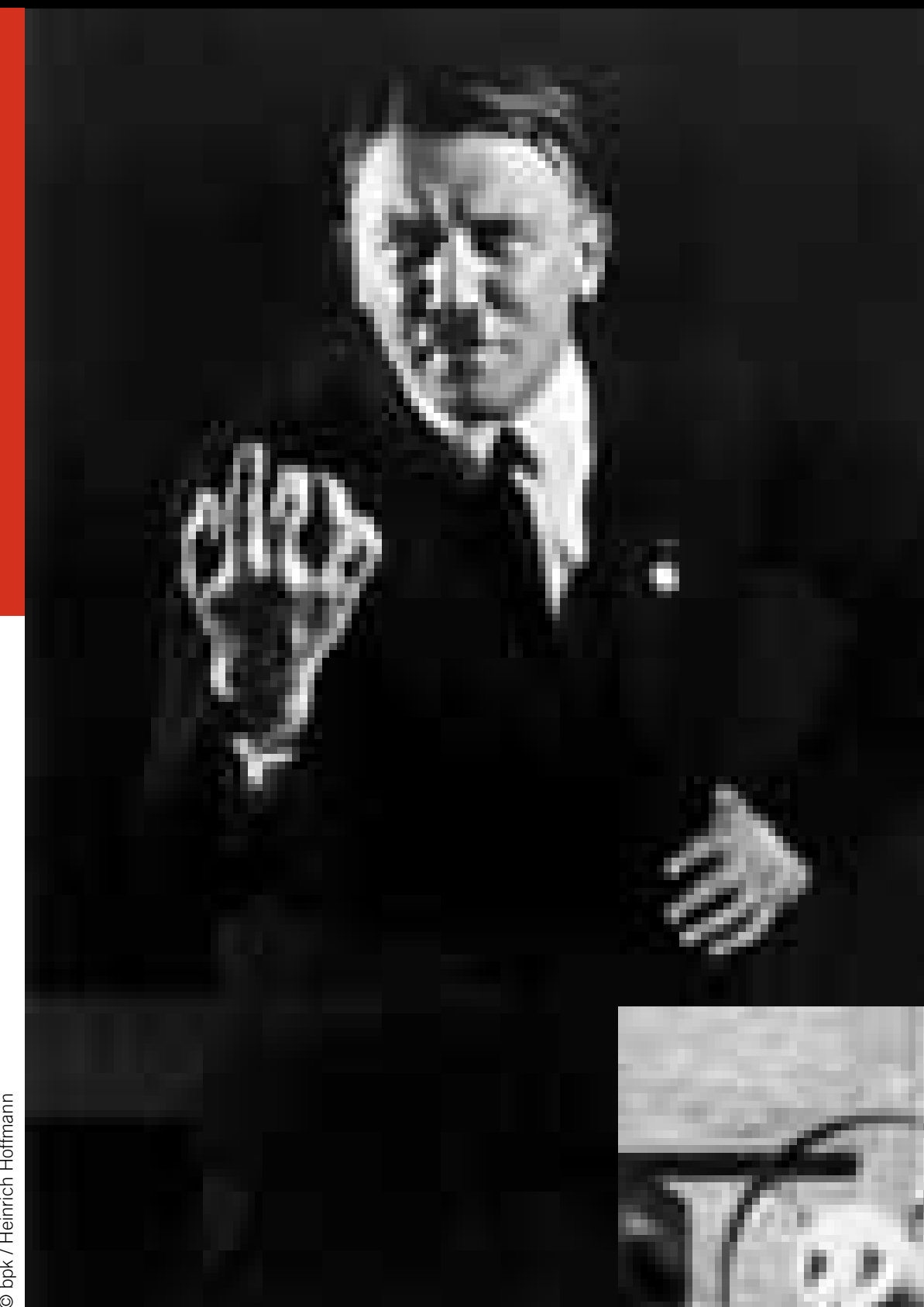
Aan de bron van de politieke instabiliteit

De politieke crisis in het interbellum is niets anders dan de neergang van parlementaire regimes, die moeizaam geïntegreerd zijn in staten zonder democratische traditie en die het hoofd moeten bieden aan nationalistische tendensen – al verschilt de situatie naargelang het over winnende of verliezende partijen gaat, en ook naargelang de nationale cultuur van het land in kwestie. Sociaal-economische crisissen doen de sociale evenwichten nog steeds wankelen, terwijl de recepten van de liberale staat ontoereikend blijken. Op zo'n moment lijkt de overstap naar een dictatuur de gebreken van de politiek te kunnen remediëren. Italië is het eerste land waar een dergelijke ommezwaai plaatsvindt, in 1922.

Politieke radicalisering: de Sovjetunie en Duitsland

De collectivisering van de landbouwgronden in Rusland, vanaf 1928, is de **meest gewelddadige fase van de stalinistische “grote omwenteling”**. Ze brengt het platteland op de rand van een burgeroorlog en de steeds erger wordende hongersnood maakt miljoenen slachtoffers.

In Duitsland grijpt Hitler in januari 1933 de macht. Hij doet de bevolking meteen strikt in de pas lopen, door middel van de zogenaamde **“gelijkschakeling” (Gleichschaltung)**: het kamp

Portret gemaakt in de studio's van Heinrich Hoffmann, de officiële fotograaf van Hitler – 1927.

Mussolini spreekt het Romeinse volk toe vanop het balkon van het Palazzo Venezia.

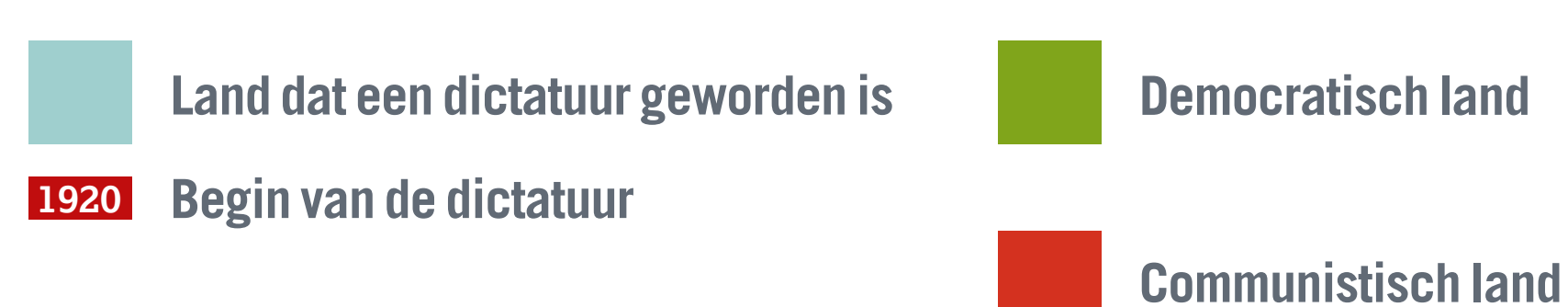

van Dachau wordt geopend, het arbeidsfront wordt opgericht, jeugdverenigingen worden georganiseerd, cultuur en informatieverspreiding worden gecontroleerd....

Het Duitsland van de nazi's en het Rusland van Stalin ontwikkelen repressiesystemen die stuk voor stuk “staten binnen de staat” vormen. In de USSR heeft men het over de “noodzaak van heropvoeding door de arbeid”, maar deze verandert al snel in de gigantische mistvlek genaamd Goelag: een netwerk van kampen en speciale kolonies waarnaar hele bevolkingsgroepen verbannen worden. Vanaf maart 1933 openen de nazi's tientallen zogenaamde “wilde kampen”, toen nog bestemd voor onderdanen van het Rijk.

De verspreiding van de dictatuur

Het welslagen van het fascisme in Italië en het nazisme in Duitsland, in combinatie met de angst voor het communisme en het falen van de maatregelen die de liberale staat neemt tegen de politieke en economische crisis, geven aanleiding tot een vloedgolf van nieuwe nationalistische regimes of rechtse bewegingen in Centraal-, Oost- en Zuid-Europa. Nationalistische gevoelens, en de uitingen van antisemitisme die ermee gepaard gaan, steken de kop op in bijvoorbeeld Hongarije of Polen, waar de democratische macht al snel overgenomen wordt door militairen. Horthy [Hongarije] vestigt een semi autoritair regime in 1921 en Pilsudski [Polen] vestigt een autoritair bewind in 1926. In het Zuiden van Europa bezwijkt de democratie van het nieuwe rijk van Serviërs, Kroaten en Slovenen, opgericht in 1918, onder de etnische en ideologische spanningen van het einde van de jaren '20. De regimes van Roemenië en Hongarije voeren in de jaren '30 een rassenpolitiek die heel wat radicaler is dan die van het fascistische Italië.

Joodse immigratie in België – De Marollen

✓ Een kleermakershuis
in Brussel, 1910.

© Archives de la Ville de Bruxelles

✓ Vooroorlogs beeld van de "Warschaugang" gelegen aan de Hoogstraat, 186 te Brussel. Op de achtergrond ziet men het Justitiepaleis.

© Archives de l'Académie Royale de Belgique, Bibliothèque d'histoire locale de Dava

De inwoners van deze oude Brusselse volkswijk hebben zich altijd gastvrij getoond voor de meest berooiden. In de periode waar we het hier over hebben, ontving de wijk twee golven Joodse immigranten. De eerste golf, rond de eeuwwisseling, was vooral samengesteld uit Russen, Oekraïners en Polen die de pogroms van het tsarenregime ontvluchtten. De tweede golf omvatte vooral Duitse en Oostenrijkse Joden die, bovenop de bevolkingsgroepen uit centraal Europa, reeds in de jaren '30 probeerden te ontsnappen aan het nazisme. Merk op dat ook veel Spanjaarden, op de vlucht voor de burgeroorlog en vervolgens voor de dictatuur van Franco, een onderkomen vonden in deze wijk, die zich inmiddels uitgebreid had tot de belendende wijken van het Zuidstation.

GETUIGEN PARCOURS

© Archives Fondation Auschwitz

✓ De familie Halter poseert
voor hun winkel (Antwerpse
Steenweg te Brussel).

✓ Joseph Halter –
september 1934.

© Archives Fondation Auschwitz

PAUL HALTER

In 1920 verlaat de familie Zwitserland en komt in België wonen, op de Antwerpse steenweg in Brussel, waar Joseph een winkel van uurwerken en juwelen uitbaat. Paul is politiek erg geëngageerd, en wordt één van de verantwoordelijken van de jeugdbeweging de "Rode Valken" in de regio van Brussel.

Winkel voor Herenkledij van Charles Friedman: "Au Progrès" in de Huidevettersstraat, jaren 30.

De ambachtslui leefden van dag tot dag en logeerden in krappe kamers. De meest dynamische onder hen startten van thuis uit een commerciële activiteit op, vaak in de lederbewerking (leerlooiers, lederwarenfabrikanten) of in de confectie (kleermakers en hoedenmakers), of ze brachten koopwaar aan de man op de Oude Markt.

GETUIGEN PARCOURS

HAÏM VIDAL SEPHIHA

David Nissim Sephiha en zijn echtgenote zijn tapijtherstellers, en vestigen zich in 1913 voor eigen rekening in Brussel (Th. Verhaegenstraat). Ze krijgen zes kinderen: Elise, Adèle, Germaine, Albert, Haïm Vidal en Jacques. Haïm Vidal Sephiha wordt geboren in Brussel op 28 januari 1923. De familie is min of meer praktiserend (de grote Joodse feesten worden gerespecteerd), en spreekt Judeo-Spaans en Frans. De vader is actief in de Sefardische gemeenschap van Brussel. In 1938 verwerft Haïm Vidal Sephiha de Belgische nationaliteit (zijn ouders zijn Turks).

Briefpapier met hoofding van de hoedenmakerij van de ouders : brief aan Sinterklaas.

Identiteitscertificaat van de vader : document bestemd voor de Russische vluchtelingen (Nansenpaspoort) uitgereikt door het Belgische Ministerie voor Buitenlandse Zaken.

DOUNIA SADOWSKI

De vader van Dounia Sadowski vindt een job in een zadelfabriek. Later beginnen de ouders een eigen zaak en starten ze een hoedenfabriek in de Meesmanstraat in Anderlecht. Dounia loopt school op het Lyceum Jacquain en start aan het Conservatorium op achtjarige leeftijd. Later geeft ze het Conservatorium op en gaat ze lessen dramakunst volgen.

Pacifisme

▣ Congres van het RUP – Rassemblement Universel pour la Paix – te Brussel in 1936.

Het trauma veroorzaakt door de Eerste Wereldoorlog leidt tot een hartsgrondige afwijzing van de oorlog; in de jaren 1920 ontstaan verschillende pacifistische bewegingen, ook in België. De oud-strijders ondersteunen dit pacifisme op moreel vlak, burgers van alle rang en stand (voornamelijk ter linkerkant) vinden elkaar in verenigingen.

Op internationaal vlak wordt in 1919 de Volkerenbond opgericht, op basis van het door de Amerikaanse president Woodrow Wilson afgekondigde recht op zelfbeschikking voor volkeren.

In de jaren 1930 wijdt de vredesbeweging zich vooral aan de strijd tegen het fascisme. Steeds meer internationale pacifistische en antifascistische bewegingen zien het daglicht. Daarbij schuift de prioriteit al snel naar de strijd tegen de regimes van de extreem rechtse politieke terreur, ontstaan uit de omwentelingen na de Eerste Wereldoorlog.

▣ Een delegatie van het Wereldcomité van de Vrouwen tegen de Oorlog en het Fascisme in Madrid. Van links naar rechts: Clara Malraux, Martha Huysmans, dochter van de burgemeester van Antwerpen, Margarita Nelken en Bernadette Cattaneo, secretaris van het Wereldcomité van de Vrouwen tegen de Oorlog en het Fascisme.

▣ Anti-Rex pamflet van het Vrouwencomité tegen de Oorlog.

▣ Volkerenbond: de Engelse en Franse delegaties – 1924.

De opkomst van het nationaal-socialisme en de machtsovername van Hitler

Wachtrij van werklozen aan het rekruteringsbureau in Hannover. Op de achtergrond staat op de muur te lezen: "Stem voor Hitler".

Politieke tegenstanders van de nazi's, bewaakt door de SA (Stürmabteilung) worden verplicht anti-Hitleriaanse slagzinnen van de muren te wassen, kort na het aan de macht komen van de nazi's.

De ongelofelijke opmars van de Führer

Na de mislukking van de machtsovername in november 1923, wordt Hitler Kanselier op 30 januari 1933. De crisis van 1929 veroorzaakt het faillissement van meerdere Duitse banken en doet de economie instorten. In 1933 zijn 6 miljoen mensen werkloos. **Door de crisis maken de extremistische partijen (nazi's en communisten) een politieke comeback.** Door het maatschappelijk verval en de angst voor het communisme sluiten veel mensen die vroeger van gematigde strekking waren, zich aan bij Hitler.

Verkiezingsaffiche van de nazipartij. Antisemitische slogans geven de Joden de schuld van alles wat verkeerd gaat in Duitsland.

Verkiezingsaffiche van de DDP (Deutsche Demokratische Partei) voor de wetsverkiezingen van 1928: "Kuis het Reich op! Stem voor de Duitse Demokraten!"

Naar de totalitaire macht

Hitler besluit nieuwe verkiezingen te organiseren. Naar aanleiding van de brand in de Reichstag, op 27 februari 1933, beschuldigt hij de communisten ervan de Staat te willen vernietigen. De meeste leiders van de partij worden gearresteerd en de partij wordt verboden.

Ondanks de macht van de propaganda haalt de nationaalsocialistische partij slechts 44% van de stemmen. Maar de katholieke Zentrums partij keurt samen met de afgevaardigden van de nazi partij, volmachten goed voor Hitler op 23 maart 1933.

Alle partijen worden verboden. De laatste vijanden worden geliquideerd tijdens de nacht van de lange messen (juni 1934), in het bijzonder de SA-leiders die de revolutie wilden verder zetten.

Defilé van de SA voor de Brandenburger Poort te Berlijn - 1934.

De nationaal-socialistische ideologie

▣ Jonge turnsters belichamen het Arische ideaal van kracht en zuiverheid.

De nazi-ideologie berust niet op een echte intellectuele constructie. Toch kan men in deze wezenlijk negatieve ideologie drie krachtlijnen ontwaren.

Ein Volk, één volk, één ras

Er bestaat zoiets als een “herenvolk”. De Duitsers, die verondersteld worden van een superieur “Noors” type te zijn, vormen er de vertegenwoordigers van, en hebben daarom het morele recht op de wereldheerschappij. Zij die de maatschappelijke zuiverheid bedreigen moeten verdwijnen: Joden, gehandicapten, asocialen (waaronder de Zigeuners) en homoseksuelen. Het antisemitisme speelt een centrale rol en zal een echte obsessie worden.

Ein Reich, één rijk

Het Rijk moet alle Duitsers verenigen in een levensruimte die nog moet veroverd worden op andere volkeren. Het moet gecentraliseerd worden en in staat zijn op autarkische wijze te functioneren. Het Duitse kapitalisme gaat samen met een vierjaarlijkse planeconomie, die de winsten bewaakt die gehaald worden uit de territoriale expansie en naderhand uit de uitbuiting van werkkrachten in de concentratiekampen.

Ein Führer, één leider

Het *Führerprinzip* is nauw verbonden met de raciale ideologie. Elke Duitser maakt noodzakelijkerwijze deel uit van een groep die geleid wordt door een *Führer*. Elke leider is zelf weer onderworpen aan het gezag van een overste. De enige die geen overste heeft bevindt zich, tenminste in theorie, aan de top van de hiërarchie, en dat is Hitler zelf.

▣ Tentoonstelling van de anti-Joodse Nazi Propaganda Der ewige Jude (De wandelende Jood): De “uiterlijke karakteristieken van de Jood” – München 1937.

Het ontstaan van de kampen

Het ontstaan van de kampen in de koloniale context

Sinds zijn uitvinding in de Verenigde Staten in 1874, werd prikkeldraad op een industriële wijze geproduceerd en onder meer gebruikt voor het afbakenen van oppervlakten voor het houden van vee. Deze toepassing werd al snel ook voor mensen gebruikt. Het was vanaf dan mogelijk een groot aantal mensen gevangen te zetten, iets wat in klassieke gevangenissen in mindere mate mogelijk was. **De eerste concentratiekampen verschenen tijdens de conflicten die plaatsvonden op het einde van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw.** Het begrip concentratie komt van de Spanjaarden (reconcentración), die dit soort kampen gebruikten tijdens de Cubaanse onafhankelijkheidsoorlog (1895-1898) en die uitmondde in de onafhankelijkheid van dit land in 1902. Het was echter in Zuid-Afrika, tijdens de oorlog in Transvaal (1899-1902), dat de term “concentratiekamp” voor het eerst gebruikt werd. In dit conflict, waarin de Britse troepen tegenover de Boers kwamen te staan, was de tactiek dezelfde: het opsluiten van vrouwen, kinderen en ouderen. Op deze manier hadden de Britten een middel om druk uit te oefenen op de Boers guerrilla, die moeilijk te bestrijden was met klassieke troepen.

© Universal History Archives / Getty Images

▣ Zuid-Afrika. Oorlog van de Boers. 1899-1902 : kamp van Bloemfontein.

© O. Aig / Bundesarchiv

▣ Geïmproviseerd kamp in een fabriek, gesloten door de crisis. Hoofdingang van het concentratiekamp van Osthofen. April 1935.

© NS-Dokumentationszentrum Rheinland-Pfalz / Gemeinnützige KZ Osthofen

▣ Een groep socialistische leiders komen aan in het kamp van Kislau, één van de eerste concentratiekampen, onder toezicht van de SA.

© DR

▣ SA Concentratiekamp van Oranienburg.

▣ Een groot aantal van de eerste kampen waren improvisaties. Hier ziet men het afroepen van de politieke gevangenen aan boord van een schip dat gebruikt werd als drijvend concentratiekamp. Ochstumsand, nabij Bremen – 1933 of 1934.

© Statensarkiv, Bremen

De 'spontane' kampen van het begin van het naziregime

Vanaf het begin van de jaren 20 hadden de nationaalsocialistische leiders ermee gedreigd hun tegenstanders in "concentratiekampen" te steken, indien zij ooit aan de macht zouden komen. Wanneer in maart 1933 de massale aanhoudingen begonnen, werden noodgevangenis op de meest verschillende plaatsen opgericht: leegstaande kastelen, gevangenis en ateliers, maar ook in kelders, sportzalen, watertorens, schuren en bowlings. Kort nadien hebben eenheden van de SA, de SS, de politie en soms leden van de "Stahlhelm" de eerste concentratiekampen opgericht, waarin honderden tot meerdere duizenden gevangenen werden ondergebracht. **Vanaf de machtsovername door Hitler hebben de SA een veertigtal gevangeniscentra opgericht die buiten elke controle vielen** en waarin de gevangenen onderworpen werden aan extreem geweld door de bewakers. Zelfs de minister van Justitie van Hitler, Franz Gürtner, maakt zich hierover zorgen. Een kamp werd opgericht in een oude brouwerij te Oranienburg op 21 maart 1933 en een ander in Dachau op 31 maart. Vanaf 11 april wordt de administratie van de kampen overgeheveld van de SA naar de SS van Himmler. In Dachau wordt de basis van het concentratiekampensysteem ontworpen: enerzijds bewaking en bestraffing, teneinde de gevangenen psychologisch en fysisch te breken en opstanden te voorkomen, anderzijds de systematische indoctrinatie van de bewakers.

© D. Ang / Bundesarchiv

▣ Kamp van Sachsenhausen.

© D. Ang / Bundesarchiv

▣ Kamp van Dachau – 24 mei 1933.

De Spaanse burgeroorlog

© Català-Roca

▣ *Aixafem el feixisme* (Verpletter het Fascisme) – beroemde affiche van Pere Català Pic: een simpele vrouwenschoen die het hakenkruis verbrijzelt moet de boodschap van de republikeinse propaganda samenvatten.

▣ Barcelona: republikeinse soldaten lezen pamfletten die de vrouwen ertoe oproepen de wapens op te nemen.

© Fox Photos / Stinger / Hulton Archive / Getty Images

© Coll. Association des Vétérans de la Guerre de Espagne

In de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) staan de “nationalisten” en het “Frente Popular” tegenover elkaar. De eerste groep omvat de Falanx, van fascistische strekking, de katholieke kerk en een gedeelte van het leger. Het volksfront bestaat uit republikeinen, communisten, socialisten en anarchisten. Op 17 en 18 juli 1936 breekt een opstand uit in de Spaanse garnizoenen die in Marokko gelegerd zijn; de opstand wordt geleid door Francisco Franco. Op 5 augustus steken Franco en zijn troepen de straat van Gibraltar over. Ze vallen Madrid aan in november 1936, maar slagen er niet in de stad te veroveren. Het land wordt in twee zones verdeeld..

De nationalisten krijgen al snel de steun van Mussolini en Hitler, terwijl de republikeinen geconfronteerd worden met het niet-interventiepakt. Het pact werd opgesteld door Léon Blum op 3 september 1937 en ondertekend door 27 landen waaronder Duitsland, Italië en de USSR. Toch stuurt Italië een omvangrijke militaire expeditie naar Spanje, en **op 26 april 1937 bombardeert nazi-Duitsland de stad Guernica. Voor het eerst zijn burgers het echte doelwit.** Spanje wordt voor Hitler een test, voor de Tweede Wereldoorlog. De Sovjet-Unie schaart zich achter de republikeinen en ondersteunt de oprichting van de internationale Brigades.

In november 1938 verliezen de republikeinen de slag bij de Ebro, wat hun nederlaag bespoedigt. De oorlog eindigt in april 1939. Franco installeert een dictatuur die zal standhouden tot aan zijn dood, op 20 november 1975.

© Three Lions / Hulton Archive / Getty Images

▣ Een menigte van Spaanse vluchtelingen te Le Perthus, nabij Perpignan in Frankrijk.

Enkele cijfers: ongeveer 400 000 slachtoffers sneuvelen in de strijd, en nog 300 000 anderen door ondervoeding en ziekten. Er vindt een massale exodus van 500 000 mensen plaats.

Zowat 13 000 republikeinen vluchten naar Frankrijk en engageren zich er in het verzet. De meesten onder hen worden gedeporteerd naar nazikampen.

▣ Vele Belgische intellectuelen en militanten bieden hun steun aan de republikeinse zaak. Onder hen, de romanschrijver en filosoof Paul Nothomb, die een brochure opmaakt, waarvoor Emile Vandervelde, socialistisch minister en president van de Belgische Werklieden Partij, het voorwoord schrijft.

Autoritaire ideeën en betwisting in België

▣ Nationaal Legioen – 1935-1938.

▣ Vlaams Nationaal Verbond of VNV. Vlaamse nationalistische partij, opgericht op 8 oktober 1933 door Staf De Clercq, die na de verkiezingen van 24 mei 1936, 16 zetels veroverde in de Kamer van volksvertegenwoordigers, en 17% van de stemmen in Vlaanderen na de verkiezingen van 1939. Deze partij kiest tijdens de oorlog voor de politieke collaboratie met de nazi-bezetter.

▣ Léon Degrelle, stichter en baas van Rex – 1935-1937.

Autoritaire ideeën in België

In heel Europa veroveren in de jaren 1920 en 1930 autoritaire ideeën en bewegingen een belangrijke plaats in de politieke en sociale wereld. Dat is ook het geval in België.

Het Nationaal Legioen is de eerste fascistische beweging in België. Ze wordt in 1922 opgericht door Paul Hoornaert, naar het voorbeeld van het Italiaanse fascisme. De beweging is anticomunistisch, antisemitisch, patriottisch, belgicistisch en royalistisch.

Rex ontstaat in het begin van de jaren 1930 als een katholieke studentenclub, onder leiding van Léon Degrelle. Die vormt de groep om tot een politieke partij met fascistische sympathieën en een autoritair en anticomunistisch programma.

Joris Van Severen richt in 1931 het **Verbond van Dietsche Nationaal-solidaristen (Verdinaso)** op. Deze beweging streeft naar een autoritaire en corporatistische maatschappij. Ze is antikapitalistisch, antidemocratisch, antisemitisch en anticomunistisch. Oorspronkelijk ijvert ze voor een Dietse volksstaat, later stelt ze zich Belgisch-nationalistisch op.

Het **Vlaams Nationaal Verbond (VNV)** bundelt vanaf 1933 onder leiding van Staf De Clercq een reeks kleinere Vlaams-nationalistische partijen en groeperingen. Ook deze beweging kiest voor autoritaire, antikapitalistische en anticomunistische ideeën. Ze streeft eveneens naar de oprichting van een Dietse volksstaat, die Nederland, Belgisch Vlaanderen en eventueel Frans Vlaanderen groepeerst.

Document afkomstig van antifascistische en antimilitaristische groepen.

Stakingen in Luik in 1936. Op de muur leest men: "Mijnwerkers in staking met Charleroi".

Autoritaire ideeën en racisme worden maatschappelijk aanvaard

Autoritaire ideeën komen niet alleen in extremistische partijen en groeperingen voor. In verschillende kringen worden zij in de jaren 1920 en 1930 aanvaard en gesteund. Dat is onder meer het geval in het leger en in verenigingen van oud-strijders.

Partijen als Rex en VNV kunnen op heel wat sympathie rekenen bij middenstanders, die hun toekomst bedreigd achten door het opduiken van grootwarenhuizen en door ongecontroleerde (buitenlandse) straatventers.

De kerk waarschuwt tegen alles wat ingaat tegen de katholieke leer: liberalisme, socialisme en communisme. Koning Leopold III verkent de grenzen van zijn grondwettelijke bevoegdheid. Hij is terughoudend ten opzichte van het parlementair regime en wil dat de regering een sterk regime vestigt.

Nationale bijeenkomsten van het Verdinaso – 1934-1935.

Politieke en sociale onrust in België: de verkiezingen van 1936

De wetgevende verkiezingen van 1936 zorgen voor een aardverschuiving in het politieke landschap. In het Katholiek Blok komen middenstanders en arbeiders meer aan bod dan voordien. De socialistische Belgische Werkliedenpartij is onder invloed van het Plan van de Arbeid van Hendrik De Man naar rechts opgeschoven.

Een belangrijk deel van de middenklassen blijkt aangesproken door de autoritaire ideeën van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) en van Rex. Ter linkerzijde tracht de Kommunistische Partij van België (KPB) de steun van de arbeiders te verwerven. Deze drie partijen hopen dat de kiezer zich afkeert van de traditionele partijen.

De staking van 1936 en de sociale hervormingen

De algemene staking van 1936 komt er na een lichte economische heropleving tijdens de grote crisis van de jaren 1930. Ze begint aan de haven van Antwerpen en slaat over naar de diamantbewerkeren. Nadien volgen Luik, met de bezetting van het bedrijf FN in Herstal, en de Borinage. De stakers worden hardhandig aangepakt door de politie.

Bijeenkomst van REX in Brugge – januari 1936.

© NIOD

▣ Het Duitse leger defileert onder de Nazi-groet van de bevolking uit Sudetenland.

De Duitse expansiepolitiek van 1933 tot 1939

Nadat hij een akkoord getekend heeft met Polen in januari 1934, probeert Hitler een eerste keer om Oostenrijk te annexeren na de moord op kanselier Dolfuss (juli 1934). Dankzij overweldigende goedkeuring via een referendum, kan Hitler in januari 1935 het Saarland annexeren. Vervolgens beslist hij een leger op te richten, gebaseerd op het principe van verplichte militaire dienst, en valt hiermee Rijnland binnen (maart 1936).

In maart 1938 annexeert Hitler Oostenrijk. Hij profiteert van de passiviteit van de plaatselijke democratieën om de streek van de Sudeten in te palmen (Conferentie van München, 29-30 september 1938), en vervolgens ook de rest van Tsjecho-Slowakije in maart 1939. Hitler versterkt zijn alliantie met Italië (staalpact, mei 1939), en tekent een niet-aanvalspact met de Sovjet-Unie (22 augustus 1939). Dat stelt hem in staat Polen aan te vallen, en zo Europa en de rest van de wereld mee te sleuren in de oorlog.

Het algemeen plan voor het Oosten

De verovering van Duitse 'levensruimte' impliceert dat **de inwoners van de veroverde gebieden in het Oosten plaats moeten maken voor Duitse kolonisten**. In het Oosten van Polen worden de rechtmatige bewoners uitgezet, en geklasseerd volgens hun raciale eigenschappen: er wordt een onderscheid gemaakt tussen degenen die geermaniseerd kunnen worden, degenen die de slaven van de Duitsers zullen worden, en degenen die systematisch uitgeroeid moeten worden.

▣ Aangehouden Joden, tijdens de Kristallnacht, wachten onder bewaking op hun deportatie naar het kamp van Sachsenhausen. Zeven, Duitsland, 10 november 1938.

© Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

Territoriale expansie en jodenvervolgning

© Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

▣ Tijdens de Kristallnacht, wordt de synagoge op de Boerneplatz afgebrand. Frankfurt Am Main – 10 november 1938.

Geweld en vervolging jegens de Joden

Gelijktijdig met deze expansiepolitiek voeren de nazi's antisemitische campagnes die zullen uitmonden in een planmatige genocide.

De Joden bestaansmiddelen onttrekken: "aryaniseringen".

Vanaf januari 1933 worden de Joden beroofd van hun bestaansmiddelen door een reeks beroepsverboden, en de verkoop van hun handelszaken en ondernemingen aan "Ariërs".

De Nurembergwetten, 15 september 1935. De uitkomst van het partijcongres in Nuremberg bepaalt dat de Joden hun burgerschap verliezen. Huwelijken en seksuele relaties tussen Joden en niet-Joodse Duitsers worden verboden.

De Kristallnacht, 9-10 november 1938. Het fysieke geweld wordt ontketend in de nacht van 9 op 10 november: er wordt vermoord, synagogen worden vernietigd, en de bezittingen van Joden vernield. De antisemitische wetten worden aan de vooravond van de oorlog steeds strenger.

© PD/United States Holocaust Memorial Museum

▣ Leden van de Hitlerjugend verplichten Joodse mannen en vrouwen om de trottoirs van Wenen op te kuisen.

Het bezette België

Defilé van Duitse troepen voor het Koninklijk Paleis te Brussel.

Vluchtelingen langs de weg – mei 1940.

GETUIGEN PARCOURS

Dounia Sadowski op de planken.

DOUNIA SADOWSKI

Na de Duitse inval van mei 1940, gaat de familie in ballingschap naar het zuiden van Frankrijk (in Labarthe-Inard en Midi-Pyrénées) waar ze bij mensen inwonen. Na vier maanden komt de familie terug naar Brussel en de ouders herbeginnen hun hoedemakersactiviteiten. Deze gebruikt vijf à zes mensen. Het leven herneemt zijn gang, Dounia is een professionele actrice en geniet van een zekere beroemdheid. zij speelt tevens in het Theater van de Galerijen en het Koninklijk Theater in het Park.

Op 10 mei 1940 vallen de Duitse troepen België binnen. Op enkele dagen tijd vluchten tussen anderhalf en twee miljoen Belgen halsoverkop richting het Zuiden, waar ze onderdak hopen te vinden.

Enkele dagen na de capitulatie van het leger wordt België onder het Duits militair bestuur geplaatst, dat geleid wordt door generaal Alexander von Falkenhausen. De Belgische regering, die het land al vanaf 16 mei 1940 verlaten had, heeft de ministeriële bevoegdheden overgelaten aan de secretarissen-generaal; zij opteren voor de “politiek van het minste kwaad”, in de hoop op die manier zo goed mogelijk de belangen van het Belgische volk te verdedigen, in het bijzonder wat betreft de bevoorrading van het land.

De jaren van bezetting zien er in België gelijkaardig uit als in andere bezette landen: collaboratie, verzet, repressie, deportatie. Maar voor de meerderheid van de mensen wordt de bezetting vooral gekenmerkt door voedselschaarste, met daarbovenop de angst voor willekeurige arrestaties en de dwangarbeid, die de bevolking diep treft.

Zoals vele vervolgte Joden, verstopt ook de vluchtende Heinrich Fallman zich in een dorpje in het zuiden van Frankrijk, dat “vrije zone” zal blijven tot november 1942. Hij zal evenwel worden ingehaald door de Klopjacht tegen de Joden, die gelijktijdig wordt ingezet door de nazi's en hun Franse collaborateurs.

❑ Postkaart van de Secours d'Hiver (Winterbijstand): "Verdelen van steenkool" De Winterbijstand was, samen met het Rode Kruis, de voornaamste liefdadigheidsinstelling tijdens de bezetting in België. Zijn taak bestond uit het verdelen van fondsen en uit het coördineren van sociale hulp aan noodlijdenden.

© Archives Fondation Auschwitz

❑ Jubelpark te Brussel.

© Olympe

GETUIGEN PARCOURS

HAÏM VIDAL SEPHIHA

De schooltijd van Haïm Vidal verloopt probleemloos. Hij gaat naar het Lyceum van Sint-Gillis, waar hij in 1941 zijn secundaire school beëindigt. In diezelfde periode raakt hij betrokken bij La Gordonia, een Brusselse zionistische beweging, via zijn verloofde Vicki, die zijn aandacht op deze kwestie vestigt. Hij schrijft zich vervolgens in aan het Landbouwinstituut van Gembloux, met de bedoeling landbouwingenieur te worden om dan te kunnen emigreren naar Palestina. Drie maanden na de start van het academiejaar krijgt hij echter een brief waarin de bezettende overheid hem verbiedt lessen te volgen aan het Landbouwinstituut, omdat hij een Jood is.

© United States Holocaust Memorial Museum

❑ Lyceum te Sint-Gillis (Brussel).

❑ Daguitstap van La Gordonia in 1941 in de nabijheid van Brussel.

© United States Holocaust Memorial Museum

© Archives Fondation Auschwitz

❑ Théodore Verhaegenstraat, in het familiaal appartement. Yom Kippour 1941. Van links naar rechts: Jacques Sephiha, David Nissim Sephiha (de vader), Albert Sephiha, Elie Ariel (man van de zus van Élise), Haïm Vidal.

Collaboratie in al zijn vormen

Om te ontkomen aan het juk van een repressief Duits militair bestuur, **opteren de politieke, administratieve, economische en gerechtelijke overheden van België voor een “politiek van het minste kwaad”**, die ook ondersteund wordt door de Kerk en het Paleis. Nochtans worden ze daardoor meegesleurd in een spiraal van economische collaboratie. Weliswaar wordt het industriële patrimonium gevrijwaard, maar de economische collaboratie betekent geen garantie op bevoorrading voor het land, en ook de arbeiders worden niet gespaard van dwangarbeid in Duitsland.

De bezetter wil zich verzekeren van de loyaleit van de Belgische administratie door de twee voornaamste extreemrechtse politieke organisaties van voor de oorlog erbij te betrekken: het VNV – Vlaams Nationaal Verbond – en Rex. Deze bewegingen gokken op een overwinning van nazi-Duitsland en storten zich in een wanhopige strijd om ook maar het kleinste stukje macht te veroveren. De politieke collaboratie van partijen, kleine groeperingen en individuen die de Nieuwe Orde aanhangen, komt ook tot uiting in de media, de kunsten, de letteren, en in de actieve strijd, in België of aan het Oostfront.

▲ Vlaamse vrijwilligers van de “Algemeene SS Vlaanderen”. Antwerpen. 15 augustus 1944.

© Musée Royal de l'Armée et d'Histoire militaire, n° Inv. KLM-ARA.D.1.16.71-verso (140)

▲ Rekruteringsaffiches voor de Waffen-SS (1942-1944). ▲

© Musée Royal de l'Armée et d'Histoire militaire, n° Inv. KLM-ARA.D.1.16.65-(113)

© Musée Royal de l'Armée et d'Histoire militaire, n° Inv. KLM-ARA.D.1.16.52-(50)

▲ De VNV-militie, De Zwarte Brigade, defileert te Brussel.

▶ Staf de Clercq, oprichter en leider van de VNV. Hij sterft te Gent op 22 oktober 1942.

© Deges

▶ Léon Degrelle, leider van REX.

© DR

Verzet en repressie in bezet België

In het bezette België installeert nazi-Duitsland zijn eigen politiediensten:

- **De Feldgendarmerie** of militaire politie :
- **De Geheime Feldpolizei (GFP)**, of geheime legerpolitie.

Deze dienst is belast met de bedreigingen voor de strijdkrachten, en bestrijdt zeer actief de netwerken van het Verzet;

- **De Sipo-SD** (Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst), vaak "Gestapo" genoemd, die de politieke tak van de nazi-politie vormt. Ze jaagt op de "vijanden van het Rijk" (communisten, vrijmetselaars, Joden, etc.). Het belang ervan neemt toe tijdens de bezetting, met name wat betreft de strijd tegen het Verzet.

In het begin probeert de bezetter voordeel te halen uit de status van overwinnaar, eerder dan de kaart van de terreur te trekken. Wanneer Duitsland voor het eerst met militaire tegenslag te maken krijgt tegenover de Britten, vormen er zich verzetskernen die zich voor de herdenking van 11 november inzetten, geheime kranten oprichten, geallieerde soldaten verbergen of spionageactiviteiten ontwikkelen. **De contraspionage infiltreert deze netwerken en gaat over tot massale arrestaties.** De verzetsstrijders worden in de gevangenis gestopt en gefolterd. Vaak veroordelen de krijgsraden hen tot doodstraf. De executies beginnen eind 1941 en zullen meer dan 1 100 slachtoffers maken.

GETUIGEN PARCOURS

GEORGES DE BLESER

Georges de Bleser wordt geboren te Elsene in 1911. Hij trouwt in 1936 en krijgt twee kinderen. Hij gaat aan de slag bij de politie van Elsene in 1937 en wordt wijkagent. Na de Duitse invasie in mei 1940 vervoegt hij de RCBL (Rekruteringscentra van het Belgisch Leger) in Vlaanderen en in het Noorden van Frankrijk, maar keert al na enkele maanden naar Brussel terug en treedt terug in dienst bij de politie van Elsene. Het is zijn diensthoofd die aan de oorsprong ligt van zijn verzetsactiviteiten. Hij begint met de verdeling van folders en

© Archives Fondation Auschwitz

Foto van Georges De Bleser, genomen één maand voor zijn arrestatie door de Gestapo. Hier met zijn echtgenote en zijn twee dochtertjes Madeleine en Francine in de armen van een buurvrouw. Augustus 1942.

La Libre Belgique - 1 augustus 1942.

Clandestiene drukkerij van de krant "La Libre Belgique". Deze foto werd genomen in 1944 en pas na de bevrijding ontwikkeld.

clandestiene kranten. Vervolgens zoekt hij schuilplaatsen om mensen te verbergen die gezocht worden door de Gestapo: vakbondslieden, oudstrijders van de Spaanse oorlog, Engelse piloten, Joden. Hij levert valse identiteitskaarten aan, met de hulp van contactpersonen binnen het gemeentebestuur. Hij schaduwte ook mensen met de bedoeling mogelijke collaborateurs te identificeren. Het netwerk waartoe hij behoort (de brigade Vanwassenhove, naar de naam van zijn diensthoofd) wordt in 1941 ingelijfd bij het Onafhankelijkheidsfront. Bij die gelegenheid ontvangt hij de graad van onderofficier. De Bleser wordt ook lid van het netwerk Beaver-Baton, en verstrekt inlichtingen van militaire aard over de bezetter.

▣ Sabotage door het verzet "Groupe G".

Zij die ontsnappen aan de dood in België worden meestal gedeporteerd naar Duitsland, naar Buchenwald, Neuengamme, Sachsenhausen, Dachau, Mauthausen of Ravensbrück. Sommigen worden er na hun berechting onthoofd, maar de meesten zullen de hel van de kampen doormaken, en velen zullen er sterven ten gevolge van mishandeling, ondervoeding, en uitputting door slavenarbeid. De Sipo-SD richt ook in België haar eigen concentratiekamp in, namelijk Fort Breendonk, waar foltering en executies plaatsvinden.

De Duitsers profiteren van de medewerking van de Belgische politiediensten op het vlak van ordehandhaving, maar slagen er niet in hen te laten meewerken aan de strijd tegen het Verzet. De hulp die ze krijgen van de georganiseerde collaboratie en van verklikkers is een stuk nuttiger.

De repressie zal uiteindelijk meer dan 13 000 slachtoffers maken. Ongeveer 40 000 mensen krijgen na de oorlog het statuut van politiek gevangene.

▣ A. Fraiteur, M. Raskin en A. Bertulot, leden van het Belgische Partizanenleger, worden ondervraagd en gefolterd voor het neerschieten van een gekend collaborateur. De Krijgsraad van de Oberfeldkommandatur veroordeelt ze ter dood. Ze worden opgehangen te Breendonk in mei 1943.

Meer en meer structureren de netwerken zich en komen in contact met Londen. Ook worden clandestiene verenigingen opgericht, aan beide zijden van het politieke spectrum.

De communisten, die sinds juni 1941 het voorwerp van een genadeloze repressie vormen, storten zich volop in de geheime strijd, ook al waren ze tot dan toe vooral gefocust op de klassenstrijd. **De communisten verenigen voortaan antifascisme en patriottisme, en richten het Onafhankelijkheidsfront op**, een beweging die ze open stellen voor alle lagen van de bevolking en voor andere politieke strekkingen.

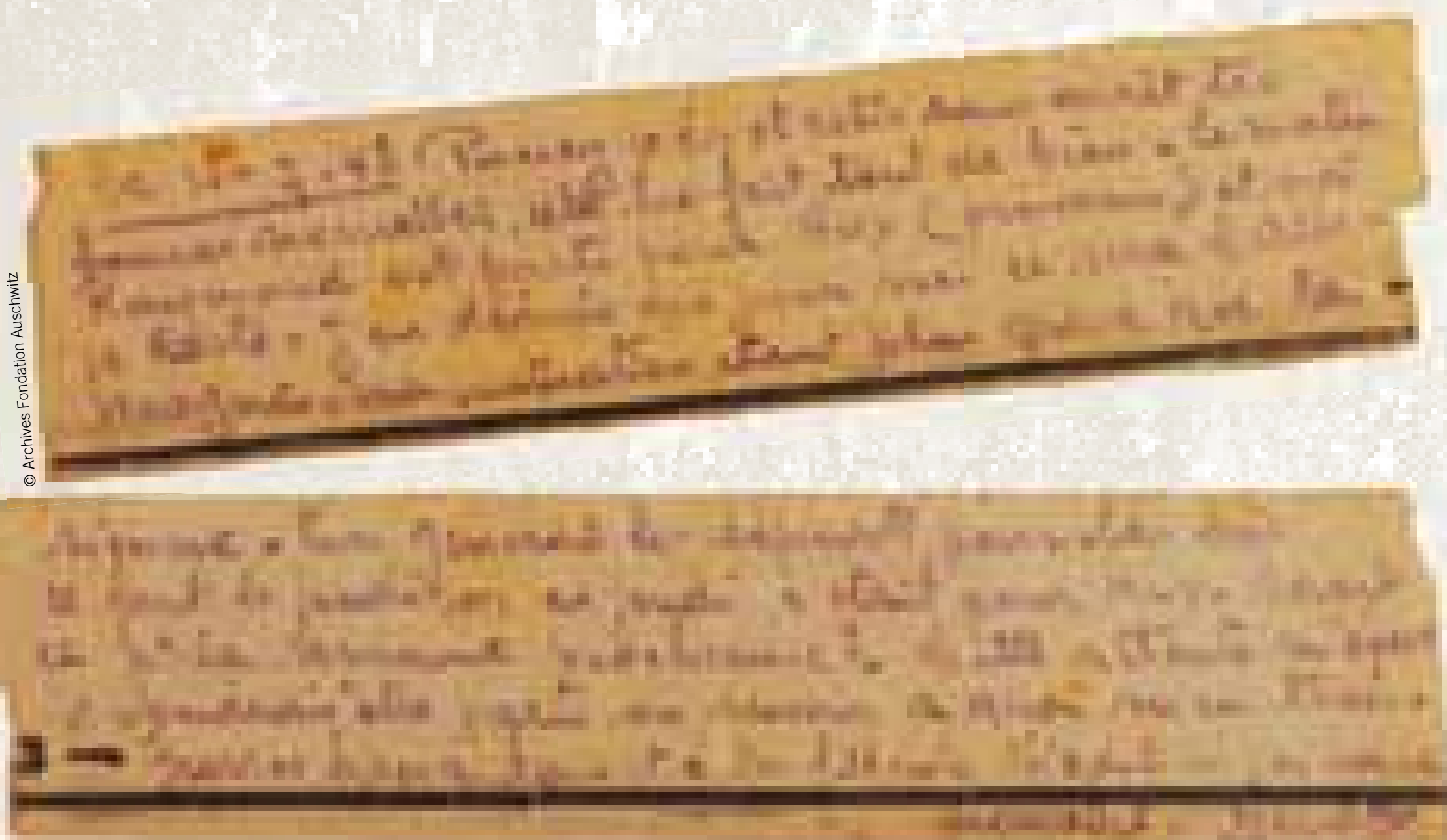
Ter rechterzijde engageren groepen die oorspronkelijk als doel hadden de macht van het koningshuis te versterken zich in de clandestiene strijd tegen de bezetter. Zo ontstaat het Belgisch Legioen, dat vele oud-militairen in zijn rangen telt. Het legioen wordt – overigens niet zonder enige moeite – erkend door Londen en bewapend via parachutes. In 1944 wordt het omgevormd tot het geheime Leger.

In 1944 heerst in België een klimaat van terreur. De bliksemsnelle bevrijding van het land, waaraan het Verzet bijdraagt door de terugtrekkende vijand te blijven bestoken, maakt daar gelukkig een einde aan.

De Bleser wordt verraden door een geïnfiltreerde agent, en wordt op 18 september 1942 thuis gearresteerd. Na een jaar gevangenschap in de gevangenis van Sint-Gillis, in Breendonk en in de gevangenis van Vorst, ontvangt hij een document waarin hem gemeld wordt dat hij geschorst wordt uit het politiekorps. Hij wordt gedeporteerd naar het concentratiekamp van Natzweiler, en vervolgens naar Buchenwald, waar hij achtereenvolgens in verschillende commando's werkt. Nadien wordt hij toegewezen aan de Gustloff-Werke, om artilleriekisten te produceren.

▣ Brief van Georges De Bleser, geschreven op 15 juli 1943 en clandestien verstuurd naar zijn echtgenote: "Poney, ik lees en herlees steeds maar het goede nieuws dat je schreef. Dat doet me zoveel goed. Raymond is deze morgen vertrokken naar Hoei (verwittigen) en ik blijf. Ik ga ervan uit dat het voor mij Duitsland wordt, aangezien mijn zaak ernstiger is

dan de zijne. Meestal zijn de vertrekkers hier voorzien op donderdag en deze week was het naar Hoei. Misschien is het voor mij volgende donderdag dan? Dat wachten is zenuwslopend, ik zou al weg willen zijn of weten wat ik te verwachten heb. Dikke kussen aan iedereen en aan je petekindje Nicole als ik het me goed herinner."

Evolutie van het concentratiekampensysteem

1 650 000
mensen werden
geïnterneerd in
de concentratie-
kampen; 550 000
à 600 000* mensen
vonden er de dood.

(* Deze cijfers houden geen rekening met de Joden die bij hun aankomst, in een kamp met uitroeiingscentrum, werden vermoord.

▣ Persartikel: "Het geheime reglement van de Duitse concentratiekampen" - Match - 11 januari 1940.

1939-1942

De gevolgen van het uitbreken van de oorlog

De kampen moeten de nodige arbeidskrachten leveren voor de oorlogsindustrie. De groei van de kampen gaat gepaard met een verharding van de repressie. De mortaliteit stijgt, maar dat wordt gecompenseerd door het stijgend aantal gevangenen.

Het decreet *Nacht und Nebel* (NN, nacht en nevel)

Het *Oberkommando van de Wehrmacht* (OKW) vaardigt het decreet *Nacht und Nebel* uit in december 1941. Elke verdere informatie ontbreekt over de gearresteerde verzetslieden die in deze categorie gerangschikt worden. De arrestaties gebeuren voornamelijk in Frankrijk, België en Nederland.

▣ KZ Dachau: gevangenen aan het werk in een wapenfabriek.

▣ Gevangenen aan het werk in het kamp van Ravensbrück – Januari 1943.

1942-1945

De kampen zijn op dat moment nauw afhankelijk van de SS-WVHA die verantwoordelijk is voor de SS-economie. De oprichting van de concentratiekampen en van hun externe commando's gaat verder: Auschwitz (1940), Stutthof (1942) en Lublin-Majdanek in Polen (1943), Bergen-Belsen (1943) en Mittelbau/Dora (1943).

Twee systemen zijn in volle werking: enerzijds, het systeem van de concentratiekampen en anderzijds, het uitroeiingsysteem (6 uitroeiingcentra: Chelmno, Sobibor, Treblinka, Belzec, Lublin-Majdanek, Auschwitz-Birkenau).

Leven en dood in de kampen

Na hun aankomst in het kamp wordt de gevangenen alles afgenomen en verliezen ze hun menselijke hoedanigheid. Ze krijgen te maken met eindeloze appels, buitensporig veel werk, gebrek aan voeding en slaap. Bovendien lopen ze in bepaalde kampen zoals Auschwitz, Buchenwald of Dachau het risico om als proefkonijn gebruikt te worden bij medische experimenten, en geëxecuteerd te worden bij de minste misstap. Het verzet uit zich vooral in solidariteitsbetuigingen, in sabotages en in ontsnappingen.

Het ineenstorten van de kampen en de dodenmarsen

Het einde van de oorlog veroorzaakt de desorganisatie van de kampen: overbevolking, hongersnood, tyfus. Het lijden van de kampbewoners wordt nog verergerd door de "dodenmarsen"... zo genoemd door de bloedbaden die tijdens deze marsen werden aangericht.

Het lot van Joden in België

Chronologie van anti-Joodse verordeningen in het bezette België

Hoewel de nazileiders in oktober 1940 nog geen beslissing genomen hebben over de manier waarop ze de « Joodse kwestie » zullen regelen, wordt toch een heel arsenaal aan regels en voorschriften op poten opgezet in het bezette België. Deze maatregelen laten de bezetter toe om de Joden die in dit land wonen geleidelijk aan te identificeren, te isoleren en van hun bezittingen te beroven.

Registratie van de Joden en hun goederen

Vanaf oktober 1940 worden de Joden geïdentificeerd aan de hand van welbepaalde criteria, en worden ze verplicht om zich te registreren bij hun gemeentebestuur, als ze ouder dan 15 jaar zijn. De stigmatisering van de Joden wordt verdergezet via een hele reeks economische maatregelen, zoals een beroepsverbod voor Joden in steeds meer sectoren (overheid, onderwijs, journalistiek, gezondheidszorg...), en een steeds striktere controle op de economische activiteit van zogenaamde Joodse bedrijven.

Afzondering van de Joden

In de herfst van 1941 moeten de Joden in de grote centra (Antwerpen, Brussel, Charleroi of Luik) gaan wonen en een avondklok respecteren. Om de Joodse gemeenschap nog meer af te zonderen van de rest van de bevolking richt de bezetter in november 1941 de Vereniging van Joden in België (VJB) op, die belast wordt met het opzetten van een Joods onderwijsstelsel en een Joods systeem van maatschappelijke dienstverlening. De Joden worden op die manier dus buitengesloten uit niet-Joodse instellingen.

▶ Drietalige aanplakbrief in Brussel: "Ingang verboden voor Joden".

Tewerkstelling en onteigening van de Joden

In maart en april 1942 spant het net zich rond de Joden: sommigen worden als dwangarbeiders aan het werk gezet in België of in het noorden van Frankrijk. Anderen worden beroofd van hun eigendommen, die geconfisqueerd en geliquideerd worden door de Duitse overheid.

Uitdelen van herkenningstekens

Vanaf juni 1942 moeten Joden van meer dan zes jaar de Davidster dragen wanneer ze in het openbaar verschijnen.

GETUIGEN PARCOURS

▶ Verplichte lidkaart van het VJB van Joseph Halter – 1942.

PAUL HALTER

In 1940, na de invasie, vervoegt Paul Halter de Belgische gemobiliseerde strijdkrachten in Frankrijk. Hij werkt in een hospitaal in Toulouse, samen met zijn broer die student in de geneeskunde is. Daarna keert hij terug naar Brussel. Wanneer anti-Joodse maatregelen afgekondigd worden, laat de vader zijn familie registreren en draagt hij de Jodenster. Paul en Samuel weigeren dat te doen. Paul engageert zich in het verzet, bij het Belgisch partizanenleger. Hij verstrekt zijn ouders valse papieren, opdat ze naar Zwitserland zouden kunnen vluchten. Helaas worden ze gearresteerd en in 1944 via Drancy naar Auschwitz gedeporteerd. Ze worden er onmiddellijk naar de gaskamer gestuurd.

▼ Tewerkstelling van de Joden in België:
Drooglegging van de moerassen rond Brussel. 1942.

▲ “Antwerpse Kristallnacht” – Paasmaandag 1941. Deze Antwerpse “Kristallnacht” was geen spontane volksmanifestatie, maar wel een opgezet plan onder de leiding van leden van de Vlaamse SS, Zwarte Brigade en de VNV. Twee synagogen brandden af en ruiten sneuvelden. De menigte bestond uit passieve voorbijgangers.

In totaal worden 24 908 Joden (zowat 40% van de Joodse bevolking in België) van Mechelen naar Auschwitz gedeporteerd. Slechts een duizendtal onder hen zullen de deportatie overleven.

Paul gaat door met zijn verzetsactiviteiten. Zo neemt hij onder andere deel aan de redding, op 20 mei 1943, van 14 Joodse kinderen die ondergedoken waren in het Klooster van de Allerheiligste Redder, en die dreigden gearresteerd te worden door de Gestapo. Een maand later, op 16 juni 1943, wordt Paul Halter gearresteerd en maakt hij zich kenbaar als Jood. Na drie maanden gevangenschap in de gevangenis van Sint-Gillis, wordt hij meegenomen naar Mechelen en vervolgens in september 1943 gedeporteerd naar Auschwitz, samen met het XXIIe konvooi van Belgische Joden. In Auschwitz wordt hij naar de afdeling Fürstengrube gebracht, waar hij in de mijnen werkt.

De periode van de deportaties

In juni 1942 nemen de nazileiders de beslissing om de Joodse bevolking van Frankrijk, België en Nederland te deporteren naar Auschwitz. In België roept de VJB, op bevel van de Sipo-SD (de nazi-politie) 10 000 personen op om zich aan te bieden in Mechelen, zogezegd om “in het Oosten” te gaan werken. De precieze plaats van samenkomst is de kazerne Dossin, die halverwege tussen Antwerpen en Brussel ligt. Deze kazerne zal voortaan als transitkamp richting uitroeiingskamp dienen.

Slechts 40% van de 10 000 opgeroepen Joden bieden zich spontaan aan. Het eerste konvooi vertrekt stipt op tijd, maar de andere konvooien verlaten Mechelen noch op de voorziene dag, noch met het verhoopte aantal personen. De Sipo-SD wordt door de Duitse centrale overheid onder druk gezet om meer Joden te arresteren, en gaat over tot individuele arrestaties die tot de deportatie van 581 personen leiden, en dus niet veel “efficiënter” zijn dan de oproepen aan vrijwilligers.

Daarom wordt een andere methode bedacht, namelijk massa-arrestaties. In totaal worden 5 razzia's georganiseerd in augustus en september 1942 (4 in Antwerpen en één in Brussel), die leiden tot de deportatie van ongeveer 4 000 mensen. Nadien wordt een permanente jacht georganiseerd op Joden die ontsnapt zijn aan de deportatie en die gedwongen werden onder te duiken. In september 1943 arresteert en deporteert de Sipo-SD uiteindelijk ook de Joden van Belgische nationaliteit, en verbreekt zo de belofte die ze een jaar eerder had gedaan aan koningin Elizabeth.

De Belgen en de Shoah

Meer dan de helft van de Joodse bevolking in België ontsnapt aan de deportatie dankzij de tussenkomst van verschillende overheden, de concrete acties van verzetsnetwerken, en de spontane hulp van duizenden anonieme burgers.

Officieel veroordelen noch het Paleis, noch de Kerk, noch de Secretarissen-Generaal publiekelijk de anti-Joodse politiek in het bezette België. De Secretarissen-Generaal, die het land moeten besturen in afwezigheid van de ministers, hoeden er zich overigens voor eenduidige richtlijnen te geven aan de lokale besturen en politiediensten betreffende de houding die ze moeten aannemen tegenover de anti-Joodse maatregelen. De regering in ballingschap in Londen, van haar kant, sluit zich aan bij de officiële veroordelingen van de nazi-wreedheden en deelt de goede voornemens van de geallieerden om een aantal Joden te redden van het rampzalige lot dat hen wacht.

Vele verzetslieden helpen geregeld de Joodse bevolking, maar het Onafhankelijkheidsfront (een communistisch orgaan opgericht in de lente van 1941) is de enige verzetsbeweging die de Joodse kwestie als één van zijn prioriteiten beschouwt. In september 1942 richten Joodse leden van het Onafhankelijkheidsfront het Joods Verdedigingskomitee op. Dit comité verenigt alle politieke strekkingen binnen de Joodse gemeenschap, en wordt financieel ondersteund door de Belgische regering in ballingschap en door de Joods-Amerikaanse vereniging, de Joint. Het neemt aan geen enkele gewapende verzetsactie deel, maar beschouwt het als zijn missie om materiële en morele hulp te verschaffen aan alle ondergedoken Joden. Zo voorziet men financiële steun, valse papieren en rantsoenbonnen, en zoekt men een onderkomen voor families of kinderen.

GETUIGEN PARCOURS

HAÏM VIDAL SEPHIHA

Haïm Vidal Sephiha wordt gearresteerd op 1 maart 1943, op terugweg van een les. Hij wordt twee dagen door de Gestapo gevangen gehouden, en dan meegenomen naar Mechelen, waar men hem in eerste instantie als een "Sonderfall" (bijzonder geval) beschouwt, omdat hij als Turk geboren is. Uiteindelijk categoriseert men hem toch als Belg, en wordt hij naar Auschwitz gedeporteerd met het eerste konvooi Belgen, op 19 september 1943. Daar aangekomen, wordt hij ingedeeld bij het Commando van Fürstengrube, waar hij in de mijnen werkt. Wanneer het Rode Leger optrekt, wordt hij eerst geëvacueerd naar het kamp van Dora, en dan naar een kazerne in Bergen-Belsen, dicht bij het kamp. Hij wordt er op 15 april 1945 bevrijd door de Engelsen. Bij zijn terugkeer verneemt Haïm Vidal Sephiha dat zijn ouders, Joodse Turken in België, een maand na zijn deportatie zijn opgepakt tijdens een razzia. Zijn vader sterft aan tyfus in Dachau, in maart 1945. Zijn moeder en zijn zussen worden naar Ravensbrück gedeporteerd.

▣ Een rabbijn (?) in de Kazerne Dossin te Mechelen.

GETUIGEN PARCOURS

▣ Anne, het kleine zusje van Dounia, ondergedoken in een boerderij.

DOUNIA SADOWSKI

Conform de registratieplicht, schrijft de vader het hele gezin in in het Jodenregister. Dounia krijgt hierover ruzie met haar vader en besluit het huis te verlaten. Ze wil niet weten van de vermelding "Joods" op haar identiteitskaart, omdat ze anders niet kan blijven acteren. Met de hulp van een gemeenteambtenaar slaagt ze erin een identiteitskaart zonder deze stempel te bemachtigen. In maart 1942, als gevolg van de economische maatregelen tegen Joden, zien haar ouders zich verplicht hun commerciële activiteit te staken. De familie duikt onder om aan de arrestatiegolven te ontsnappen. Dounia slaagt erin te ontkomen aan de Gestapo, en zelfs te ontsnappen uit Mechelen. Haar twee kleine zusjes worden verborgen (Anne bij Vlaamse landbouwers). Haar ouders worden echter aangehouden. Na een maand in Mechelen worden ze op 31 juli 1944 gedeporteerd. Hun konvooi komt aan in Auschwitz op 2 augustus. Ze worden geschikt bevonden voor de arbeid. In januari 1945 worden ze overgeplaatst en nemen ze deel aan de dodenmars. Haar vader wordt naar Dachau gebracht, waar hij op 4 februari 1945 aankomt. Op 4 mei 1945 wordt hij gefusilleerd. Haar moeder wordt overgebracht naar Ravensbrück, en daarna naar Bergen-Belsen. Een maand na de bevrijding van het kamp sterft ze aan tyfus en tuberculose in een ziekenhuis in Hamburg.

Euthanasie en de uitvoering van de Shoah

© Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

▣ Spoorwegstation nabij het kamp van Treblinka in Polen. Deze foto werd gevonden in het persoonlijk album van de kampscommandant Kurt Franz.

▣ Verbrandingsoven van het uitroeiingskamp van Majdanek, net buiten Lublin in Polen.

© United States Holocaust Memorial Museum

▣ Gasvrachtwagens, identiek aan deze die dienden voor de uitroeiingsoperaties in het kamp van Chelmno.

© Memorial de la Shoah / Centre de documentation Juive Contemporaine

▣ Gedeporteerde Joden uit het Ghetto van Lodz komen aan in het kamp van Chelmno. 1942.

© Memorial de la Shoah / Centre de documentation Juive Contemporaine

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen twee systemen: het systeem van de concentratiekampen (de slavenarbeid opgelegd aan de gevangenen) en het uitroeiingssysteem (de fysieke vernietiging van iedereen die een bedreiging vormt voor de reinheid van het Arische ras, meer bepaald de Joden).

De Aktion "Euthanasie"

Op 1 september 1939 tekent Hitler een document waarin het bevel gegeven wordt om over te gaan tot euthanasie van geesteszieken en lichamelijk gehandicapten.

De Aktion T4 wordt door Hitler in augustus 1941 opgeschort ; op dat moment zijn reeds 70 000 mensen vermoord en begint men in christelijke kringen te protesteren. **Het personeel van Aktion T4 wordt vervolgens ingezet bij de Aktion Reinhard.**

De Einsatzgruppen

4 interventiegroepen gaan de achterzijde van het front af en doden Joden met fusillades te Minsk, te Ponary, te Kiev in het ravijn van Babi Yar... **Minstens 1 400 000 Joden werden op die manier gedood.** Op 20 januari 1942 vergaderen in Wannsee veertien gezagsdragers van het Reich om de uitvoering van de Eindoplossing van het Joodse vraagstuk in Europa te bespreken.

▣ Beeld uit een film, gemaakt door het ministerie van het Reichs Propaganda. De legende zegt: "Het morele en religieuze levensconcept eist dat degenen die erfelijk ziek zijn zich niet zouden mogen voortplanten".

© United States Holocaust Memorial Museum
Sittliche und religiöse
Lebensauffassung verlangen
die Verhütung
erbkranken Nachwuchses -

Het SS-Sonderkommando Von Kulmhof (Chelmno)

Tussen 8 december 1941 en april 1943, en van maart 1944 tot midden januari 1945 sterven van 150 000 tot 350 000 slachtoffers in vergassingsvrachtwagens: het gaat voornamelijk om Joden, maar ook 4 500 Zigeuners vinden de dood.

De Aktion Reinhard: de terechtstellingscentra van Belzec, Sobibor, Treblinka

In Belzec (maart – december 1942), in Sobibor (maart 1942 – oktober 1943), in Treblinka (juli 1942 – augustus 1943), doden de SS-Sonderkommando's zowat 1 600 000 Joden in vaste gaskamers die werken met koolstofmonoxide geproduceerd door motoren.

Overall zijn er opstanden. De belangrijkste spelen zich af in Treblinka (2 augustus 1943) en Sobibor (14 oktober 1943). Sommigen kunnen bij deze gelegenheid ontsnappen maar slechts een minderheid van de opstandelingen overleeft de oorlog.

KL Auschwitz-Birkenau

© Auschwitz-Birkenau State Museum Archives

© United States Holocaust Memorial Museum

Heinrich Himmler, Hoofd van de SS, bezoekt de IG Farben-fabrieken in 1942.

SS en vrouwelijke hulpkrachten van het Auschwitz-kamp, poseren op de houten brug van het rustoord voor de SS, Solahütte, op 30 km ten zuiden van Auschwitz. (Foto die gevonden werd in het album van één van de SS-officiers, Karl Hoecker, die het kamp leidde).

Fabriek van de dood

Moordcapaciteit vergroot nog bij het in werking treden van de grote crematoria (lente 1943). De SS-dokters gebruiken de gevangenen voor hun experimenten. In februari 1943 komen de eerste zigeunerfamilies aan in Birkenau. In september volgen de Joodse families van Theresienstadt.

De slachtpartijen verdubbelen in omvang in 1944, wanneer de Hongaarse Joden aankomen en de familiekampen opgedoekt worden.

Op 7 oktober onderneemt het Sonderkommando van Crematorium IV een wanhopige poging tot opstand. De SS-ers vernietigen de crematoria vóór de aankomst van het rode leger op 27 januari. De laatste gevangenen verlaten Auschwitz (dodenmarsen).

1 300 000 mensen werden naar Auschwitz gedeporteerd. 1 100 000 vonden er de dood, waaronder 1 000 000 Joden en 23 000 zigeuners.

Het complex van Auschwitz combineert de doelstellingen van een concentratiekamp en uitroeingscentrum.

Concentratiekamp en plaats van economische uitbuiting

In Februari 1940 richt de SS in Oświęcim in Hoog-Silesië een gevangenenkamp op dat geleid wordt door Rudolf Hoess. Het kamp van Auschwitz wordt opgevat als het centrum van een SS-regio. In november 1940 besluit Himmler om Silesië om te vormen tot een groot exploitatiecentrum voor landbouw en industrie. In het kamp worden in 1942 Poolse verzetsstrijders, Russische krijgsgevangenen en vrouwen gevangen gezet.

De eerste vergassingen beginnen in crematorium I, op het einde van 1941 of in het begin van 1942.

In de lente van 1942 worden de eerste Joden vergast in Birkenau (Bunker I en vervolgens Bunker II). De externe commando's worden talrijker. De eerste gevangenen komen eind 1942 in Monowitz aan, naast de chemische fabrieken van IG Farben.

Photos: © Mémorial de la Shoah / Centre de documentation juive contemporaine

Selectie van Hongaarse Joden te Auschwitz. Augustus 1944.

© GDLJ / Coll. Comité International d'Auschwitz

In het geheim genomen foto door een Sonderkommando. Lijken worden buiten het crematorium verbrand.

De vervolging van Zigeuners

De rassenwetten: uitsluiting en opsluiting

In 1933 waren er in Duitsland minder dan 30 000 Zigeuners. Toch werden de Nurembergwetten van 1935 nadien ook op hen toegepast. In 1936 begint het onderzoeksinstituut voor rassenhygiëne en bevolkingsbiologie, onder leiding van Robert Ritter, dossiers op te stellen over de raciale eigenschappen van elke Zigeuner.

Op 8 december 1938 vaardigt Himmler een decreet uit waarin gesteld wordt dat de Zigeunerkwesie vanuit raciaal perspectief dient bekeken te worden.

Zigeuner kinderen worden uitgesloten van onderwijs in Keulen, in Frankfurt-am-Main en in Düsseldorf. De Oostenrijkse Zigeuners verliezen hun stemrecht, worden tot dwangarbeid verplicht, en vele honderden onder hen worden "preventief opgepakt".

De Nazipolitie pakt Weense Roma en Sinti families op om ze naar Polen te deporteren Oostenrijk, september – december 1939.

Groep Roma en Sinti wachten, zittend voor de omheining van het werkkamp van Belzec, op instructies. 1940.

Deportaties in het Gouvernement-Generaal: Belzec

In 1940 worden 910 Zigeuners uit Hamburg naar het werkkamp van Belzec gestuurd om vestingswerken te bouwen. Ze worden vervolgens verspreid over het Gouvernement-Generaal.

Slachtpartijen door de Einsatzgruppen

Aan het Oostfront worden Zigeuners daarentegen als spionnen beschouwd. Tienduizenden onder hen worden gefusilleerd.

Zigeuners in Lodz en Chelmno

5000 Zigeuners, voornamelijk van Oostenrijkse herkomst, worden in de herfst van 1941 gedeporteerd naar het « getto » van Litzmannstadt (Lodz). De meesten van hen worden gedood in vergassingsvrachtwagens te Kulmhof.

Roma gevangene komt aan in het kamp van Auschwitz op 10 oktober 1943.

Interneringskamp van Rivesaltes in Frankrijk. Gevangen genomen Roma en Sinti vrouwen en kinderen – (1939-1942)

Drie Roma en Sinti kinderen in het kamp van Rivesaltes te Frankrijk – 1941-1942.

Zigeuners in Auschwitz

Op het einde van 1942 bepaalt Himmler met het Auschwitz-decreet dat alle Zigeunerfamilies in het Reich naar Auschwitz gestuurd moeten worden. Ze leven er in menssonwaardige omstandigheden, en een meerderheid van hen sterft door ziektes, vooral tyfus. In de nacht van 2 op 3 augustus 1944 worden 2 897 Zigeuners vergast. Van de 23 000 Zigeuners die in Auschwitz werden opgesloten, sterft 85%.

Het is niet eenvoudig de cijferbalans op te maken, deels ook omdat men het aantal Zigeuners dat in Europa leefde vóór de oorlog niet precies kent. De cijfers die geopperd worden gaan van verschillende tienduizenden slachtoffers tot en met cijfers in de orde van 200 000.

De repressie van de collaboratie

▲ Terechtstelling van collaborateurs in de Trésignieskazerne, Charleroi, 14 juni 1948.

Bij de bevrijding van het land, keert de bevolking zich tegen de “verraders” en de “oorlogsprofiteurs”. Zowat 40 000 personen worden – soms illegaal – gearresteerd en opeengepakt in een honderdtal interneringscentra verspreid over heel het land. Reeds vanaf september 1944 zetelen militaire rechtbanken, en spreken ze de eerste doodstraffen uit. **Tussen 1944 en 1949 worden meer dan 400 000 collaboratiedossiers geopend door de militaire parketten. In meer dan 80% van de gevallen worden de betrokkenen buiten vervolging gesteld.** Ongeveer 53 000 mensen worden veroordeeld, wat neerkomt op minder dan een procent van de bevolking. Bijna 3 000 doodstraffen worden uitgesproken, en 242 mensen worden geëxecuteerd. De “maatschappelijke zuivering” treft dan weer 22 000 mensen.

▲ Arrestatie van collaborateurs in de Pelikaanstraat in Antwerpen op 4 september 1944.

▲ Opsluiting van verdachten in een dierenkooi in de Antwerpse Zoo, september 1944.

▲ Het proces van “De beulen van Breendonk” voor een militair gerechtshof, te Mechelen in 1946. 23 voorgeleiden werden er beschuldigd van verschillende misdaden.

▲ Philipp Schmitt, SS-officier, bevelhebber van het kamp van Breendonk.

In Wallonië zal de herinnering aan de Franstalige politieke collaboratie op de achtergrond verdwijnen tot in het begin van de jaren '80. De overheersende voorstellingswijze is die van het heroïsch verzet tegen de bezetter. In het noorden van het land zal het duidelijk antisemitisch, antidemocratisch en fascistisch karakter van de Vlaamse nationalist die politieke collaboratie pleegden, lang ontkend worden. De repressie wordt in Vlaanderen dan weer voorgesteld als een anti-Vlaams instrument gebruikt door het Franstalige *establishment*.

▲ Proces van collaborateurs te Bergen.

De terugkeer van gedepORTEERDEN

In de onmiddellijke nasleep van de oorlog verplaatsen zich miljoenen mensen doorheen Europa. De repatriëring staat in het brandpunt van de actualiteit. Ze verloopt onder toezicht van nationale instellingen, zoals het Belgisch Commissariaat voor Repatriëring, dat op Belgisch grondgebied werkt, en van internationale organisaties als UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). De gedepORTEERDEN maken deel uit van het geheel van gerepatriëerde personen (eind augustus 1945 werden er 281 500 mensen gerepatriëerd naar België). Joodse gedepORTEERDEN die voordien in België woonden hadden in de regel niet de Belgische nationaliteit, en vallen terug op de administratieve status die ze ook al in mei 1940 hadden. Mensen die in administratieve onzekerheid verkeerden, krijgen opnieuw te maken met de precaire situatie die ze voor de oorlog hadden.

Het was de bedoeling de gedepORTEERDEN op te vangen in rust- en verzorgingstehuizen. Velen vinden er echter geen afdoende remedie voor hun lijden, en met de psychische gevolgen van de deportatie wordt op dat moment nauwelijks rekening gehouden. De meeste Joodse gedepORTEERDEN hebben familieleden verloren die waren achtergebleven in hun land van oorsprong, en heel wat van hun verwanten die in België woonden zijn verdwenen. Ze missen de primaire kring van solidariteit, namelijk hun familie.

De deportatie kent vele gezichten, en wordt niet altijd als dusdanig erkend. Samen met de bewogen toestand van een land in volle politieke, economische en maatschappelijke heropbouw, zal dit aanleiding geven tot een verwarring van statuten, en tot onbegrip; beiden zullen onuitwisbare sporen nalaten.

☑ Groep Belgische en Franse vrouwen tijdens de bevrijding van het kamp van Ravensbrück. Germaine en Esther Sephiha staan bovenaan links.

☑ Kaart van gerepatriëerde van Paul Halter, door Frankrijk verstrekt.

GETUIGEN PARCOURS

HAÏM VIDAL SEPHIHA

Zijn moeder en zijn zussen worden naar Ravensbrück gedepORTEERD, en vervolgens als "Turkse vrouwen" geruild tegen Duitsers die gevangen genomen werden in Turkije. Zo krijgen ze in 1945 een woonplaats in Istanbul toegewezen. Dankzij de tussenkomst van het Internationale Rode Kruis keren de Turkse vrouwen die gered werden uit Ravensbrück na negen maanden terug naar Brussel.

DOUNIA SADOWSKI

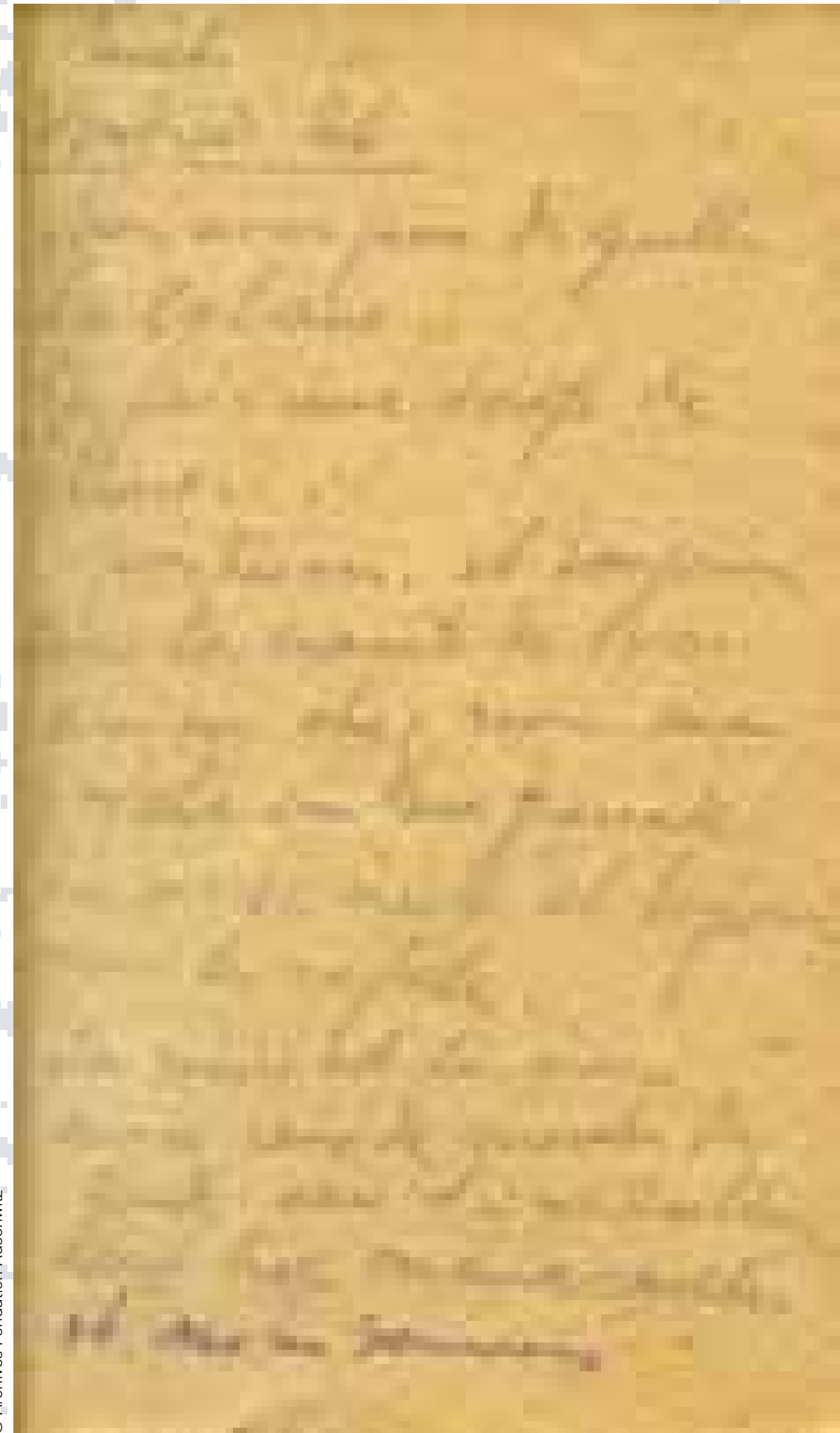
Na de bevrijding woont Dounia samen met haar twee zussen. De jongste spreekt enkel nog Nederlands en behoudt de naam die ze had toen ze ondergedoken was. De drie zussen worden geholpen door een tante. Ze slagen erin enkele meubelen te recupereren. Alle machines uit het atelier van hun ouders zijn gestolen. Dounia wordt opnieuw actrice en zet haar carrière verder. Ze huwt met de tekenaar en decorontwerper Serge Creuz.

PAUL HALTER

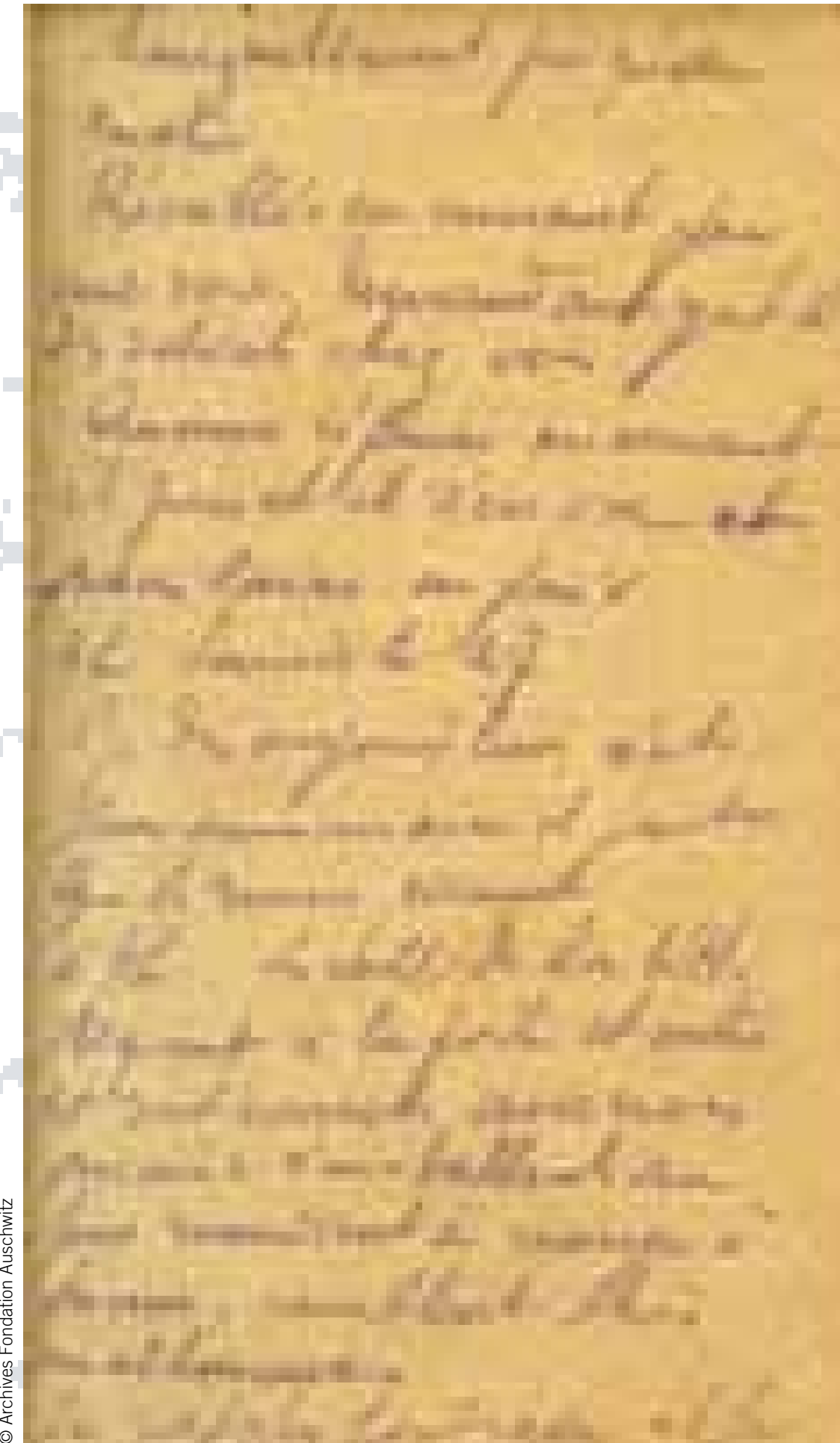
Hij ontsnapt aan de dodenmars door ziekte te veinzen. Na de bevrijding van het kamp blijft hij een maand in Lublin; vervolgens gaat hij naar Odessa, waar hij inscheept op een Engelse boot naar Marseille. De Russen hadden aan de bevrijde gevangenen sovjetuniformen gegeven, vandaar dat hij als Russisch soldaat terugkeert. Hij komt aan in Brussel in april 1945.

GEORGES DE BLESER

Op 11 april 1945 bevrijden de kampbewoners zichzelf, en kort nadien verwelkomen ze de Amerikanen. Een geheim comité wordt opgericht dat de gevangenen groepeerd per nationaliteit. Van 26 april tot 7 mei 1945 wachten de Belgische gevangenen op hun repatriëring op de luchthaven van Weimar, in de gebouwen van de Luftwaffe. Eenmaal terug in België krijgt De Bleser vijf maanden verlof, waarna hij opnieuw bij de gemeentepolitie gaat werken. Hij wordt erkend als politiek gevangene en wordt als getuige gehoord door het Krijgsauditoraat tijdens de processen van de Belgische SS-beulen.

"nacht. Vrijdag 26 We hebben angst om de hut te verlaten. Ik maak kolensoep. Wij eten. en altijd met de angst een salvo of een granaat binnen te krijgen. De nacht is gevallen en we zijn ermee gestopt de wacht te houden, want de machinegeweren zijn te bedreigend en we slapen..."

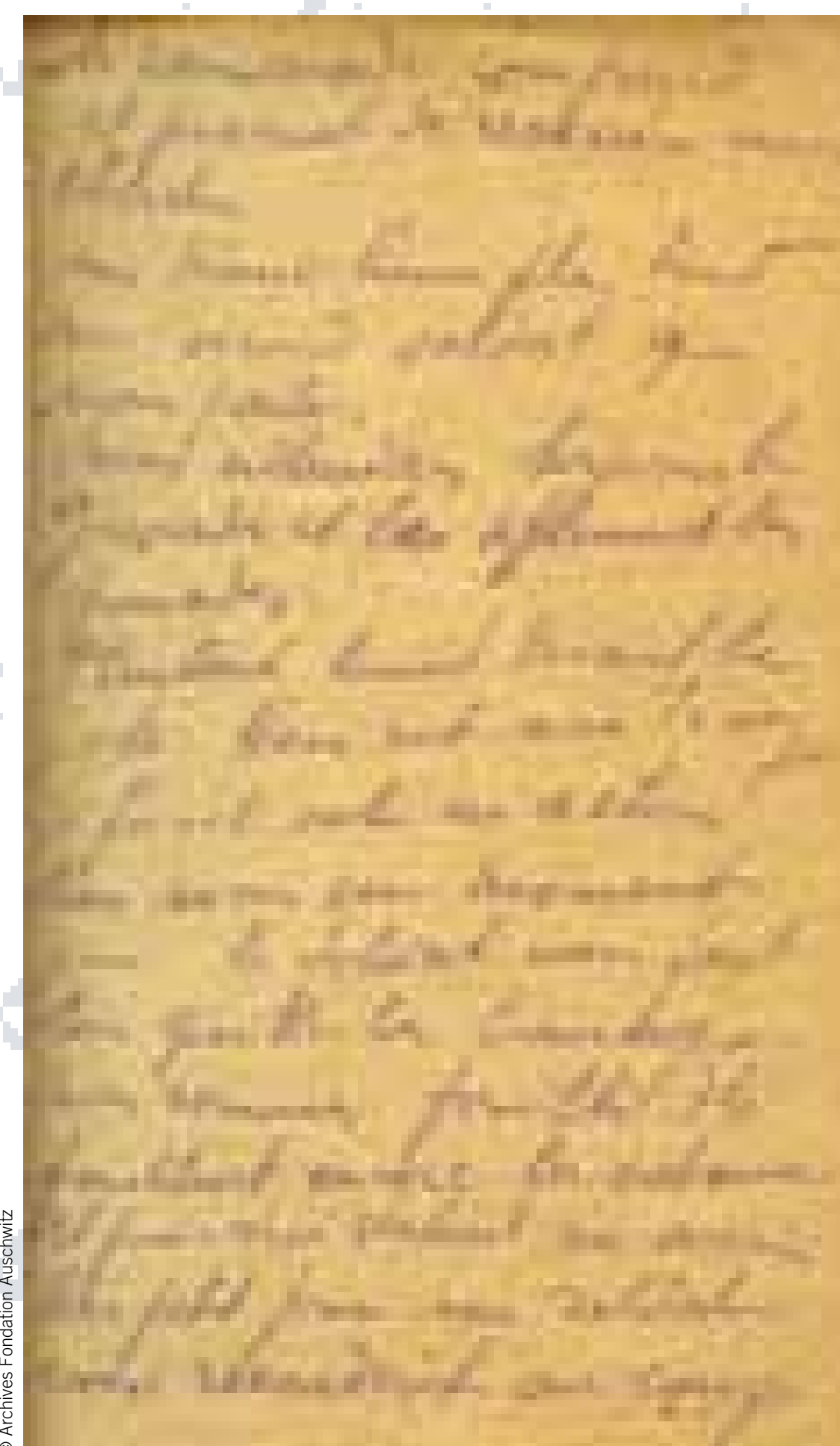
"rustig (*sic*) tot de morgen Plots wakker gemaakt door een stem. Vragend of er soldaten bij zijn. Geen antwoord horend, vloekt hij en laat ons gerust. 3u. Zaterdag de 27e Ik zeg dat het vandaag mijn verjaardag is, de Russen moeten om 4u komen. De soldaten van de WH. Ze kloppen op de deur en "komt binnen" (*sic*) ze zijn correct met ons, maar installeren zich rond de vuren (*sic*), bedelen om voedsel, om te roken, lijken zeer ongelukkig. De salvo's weerklinken en..."

Het schriftje van Maurice Goldstein

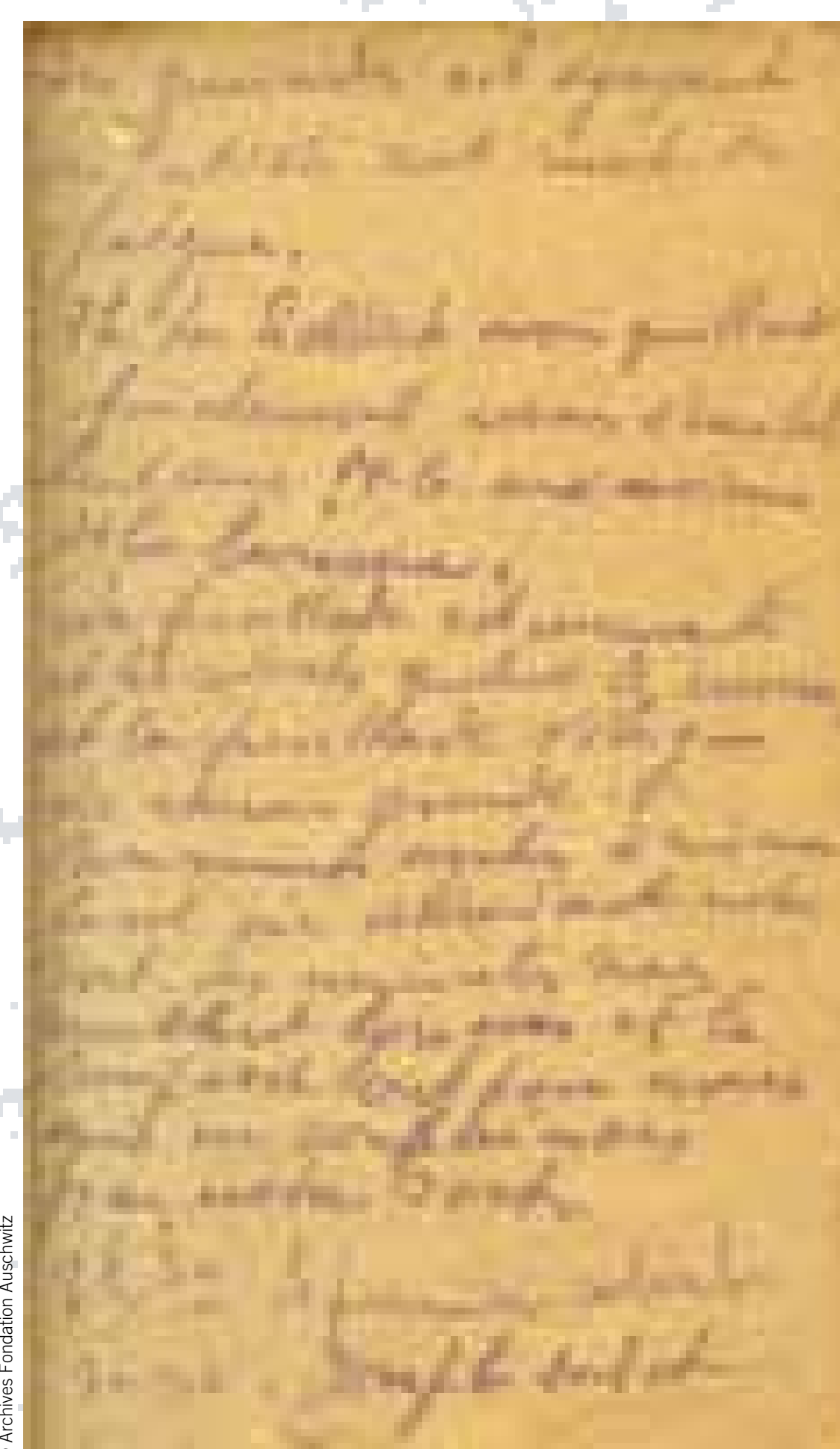
Op 18 januari 1945 ontruimen de SS-ers Auschwitz. Voor 58 000 gevangenen beginnen op dat moment de "dodenmarsen". Slechts 7 600 gevangenen blijven in het kamp, meestal zieken, maar ook dokters en verplegers. Één van de achterblijvers is Maurice Goldstein, die in oktober 1943 naar Auschwitz gedeporteerd werd en er als verpleger werkt in het kamphospitaal. Daags na de ontruiming vindt hij in een half afgebrande barak een klein onbeschreven schriftje. Hij gebruikt het om de laatste momenten van het kamp te beschrijven, en ook zijn terugkeer naar België.

De 8 dagen die verstrijken tussen de ontruiming van het kamp door de SS en de bevrijding door het Sovjetleger, zijn dagen van angst. Veel gevaren blijven aanwezig: bombardementen, terugkeer van de SS-ers om de zieken te "liquideren" of barakken in brand te steken. Daarbij komen nog de totale desorganisatie van het kamp, de bevoorradingsproblemen, de vele spanningen, plunderingen en afrekeningen.

Op 27 januari 1945 wordt het kamp onder het bevel van het Rode Leger geplaatst, en is het nazi-gevaar definitief geweken. Er worden op dat moment echter geen voorzieningen getroffen voor de repatriëring. Op 1 februari verlaat Maurice Goldstein het kamp met enkele kameraden; met de trein en een militaire vrachtwagen bereikt hij Ljubljana, waar zich een Franse missie bevindt. Uiteindelijk wordt hij naar Odessa overgebracht, en vervolgens naar Marseille, waar hij op 5 april aankomt. Het schriftje eindigt op 11 april in Parijs, wanneer hij de trein naar Brussel neemt.

"de kameraad begrijpt het en belooft om ons te komen halen. Een half uur (*sic*) later is er een tweede soldaat die met ons spreekt. We horen nog steeds de granaten en het gesuis van de granaten. Later is er een geluid voor de deur. Hans gaat met Franz naar buiten. Het geweer schiet in actie We hebben even schrik. de soldaat doet ons allen de barak verlaten. We worden gefouilleerd. Ze fouilleren nogmaals de hut en zetten zich dan als vrienden neer 's Ochtends neemt een soldaat ons weer mee naar het kamp..."

"de granaten is lastig De soldaten zijn "dood" (*sic*) van vermoeidheid. 7u. De soldaten verlaten ons uiteindelijk, maar installeren zich met M.G. in de nabijheid van de barak. De salvo's blijven voortduren en de soldaten verlaten de omgeving en de salvo's verwijderen zich Het kanon gromt. We liggen plat op de grond en wachten ons lot af. De minuten lijken ons lang en de tijd is lang voor wij die ons lot niet kennen. 8u30 De eerste Russische soldaat. Joseph gaat naar buiten en..."

Getuigenis, gedachtenis, overlevering

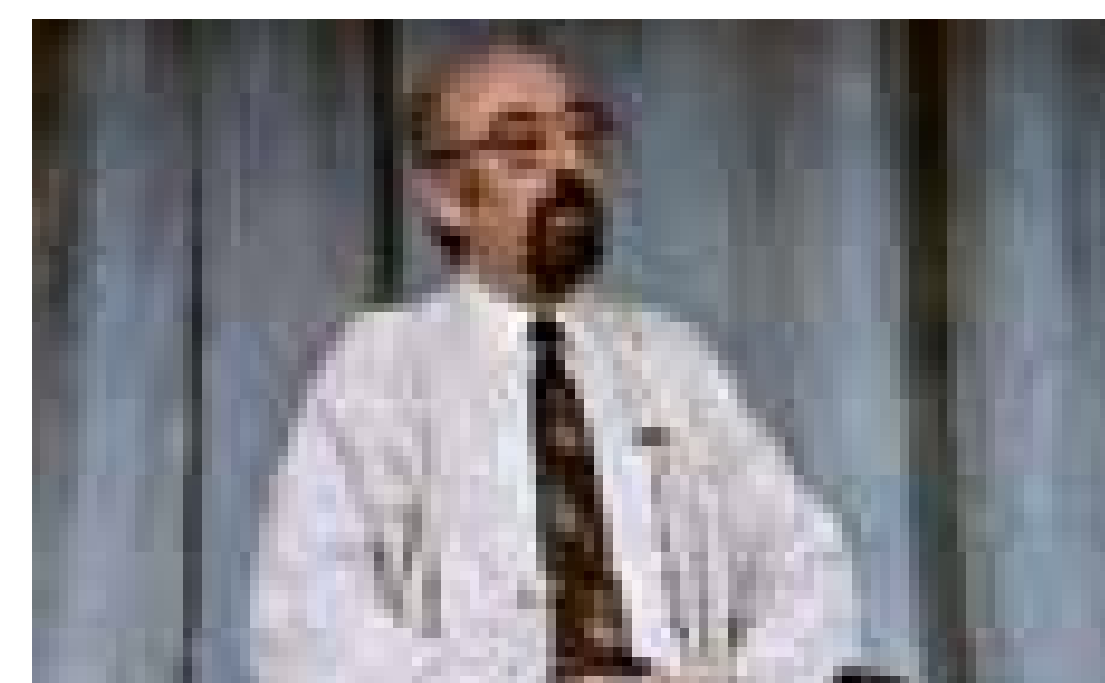
De vraag naar de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog stelt zich al kort na de Bevrijding. Het is een cruciale kwestie, die raakt aan fundamentele politieke en menselijke overwegingen. Het gaat immers om de herinnering aan een grenzeloze gewelddadigheid die alle normen tart en die daarom voor het verleden relevant is.

De overlevenden zijn niet altijd bereid te getuigen. Soms hebben ze meerdere decennia nodig om de woorden (terug) te vinden. Ze moeten immers eerst opnieuw voet aan grond krijgen in een wereld waaruit ze brutaal zijn weggerukt door verdrukking, antisemitisme en massadeportaties. Velen onder hen zijn alleen, omdat hun familie werd vermoord, meestal in de gaskamers van Auschwitz-Birkenau. Onder hen bevinden zich ook kinderen of adolescenten die konden overleven door onder te duiken in onthaalinstellingen of bij gastgezinnen.

Hoe bouwt men opnieuw een bestaan op wanneer men alles wat dierbaar was verloren heeft?

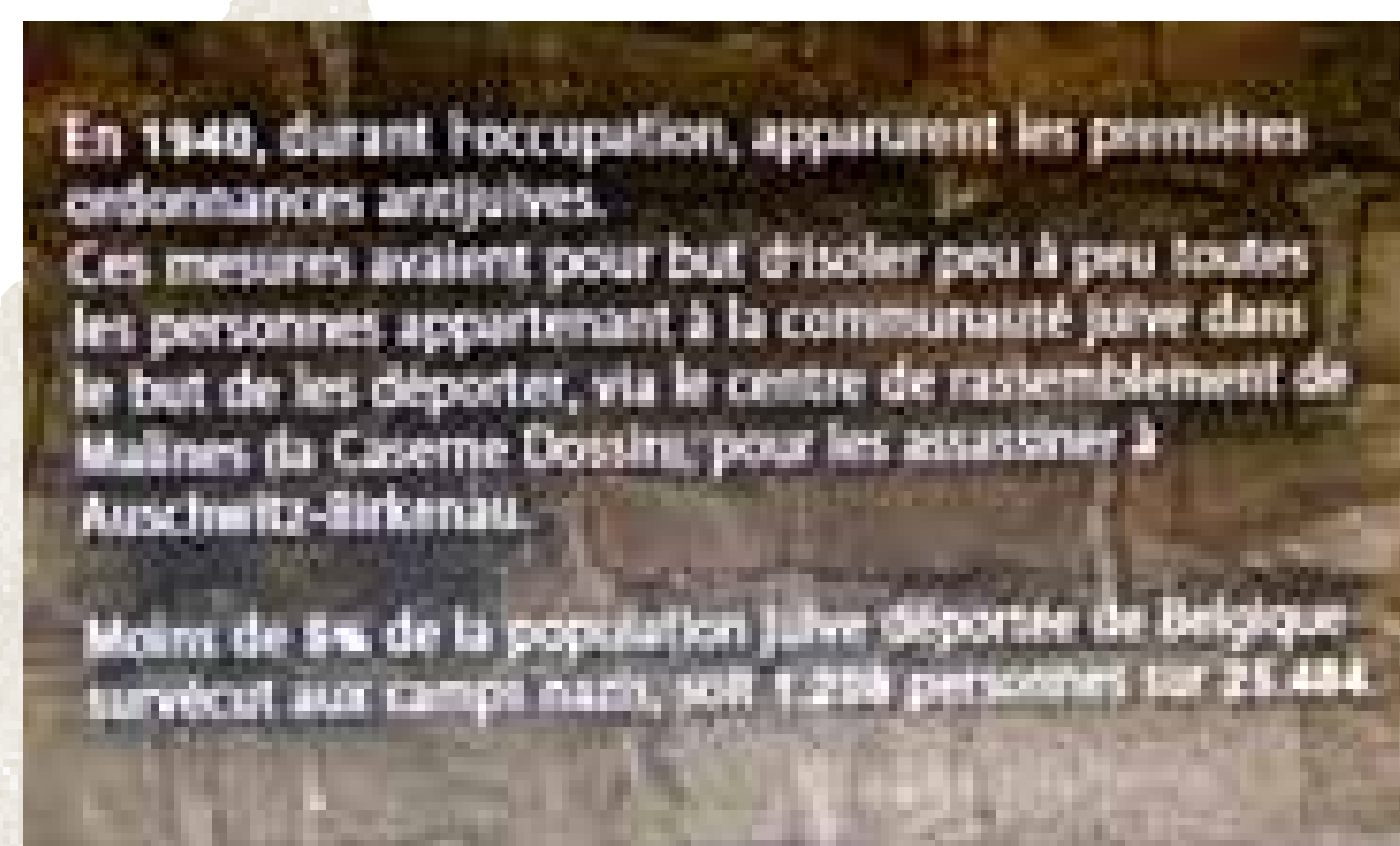
De Auschwitzstichting werd in 1980 opgericht door de Belgische vriendenkring van gewezen politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau, kampen en gevangnissen van Silezië, en had als doel de herinnering aan de Joodse genocide en de misdaden van de nazi's te bewaren en door te geven. Later werd deze oorspronkelijke missie uitgebreid met het verzamelen en bewaren van archieven, en vervolgens met het verstrekken van culturele en historische informatie en het ondersteunen van wetenschappelijk onderzoek.

Grote delen van deze gebeurtenissen blijven immers nog vaag, duister, onbekend.

Van boven naar beneden:
Maurice Pioro, Maurice Goldstein,
Henri Kichka en H el ene Gancarska.

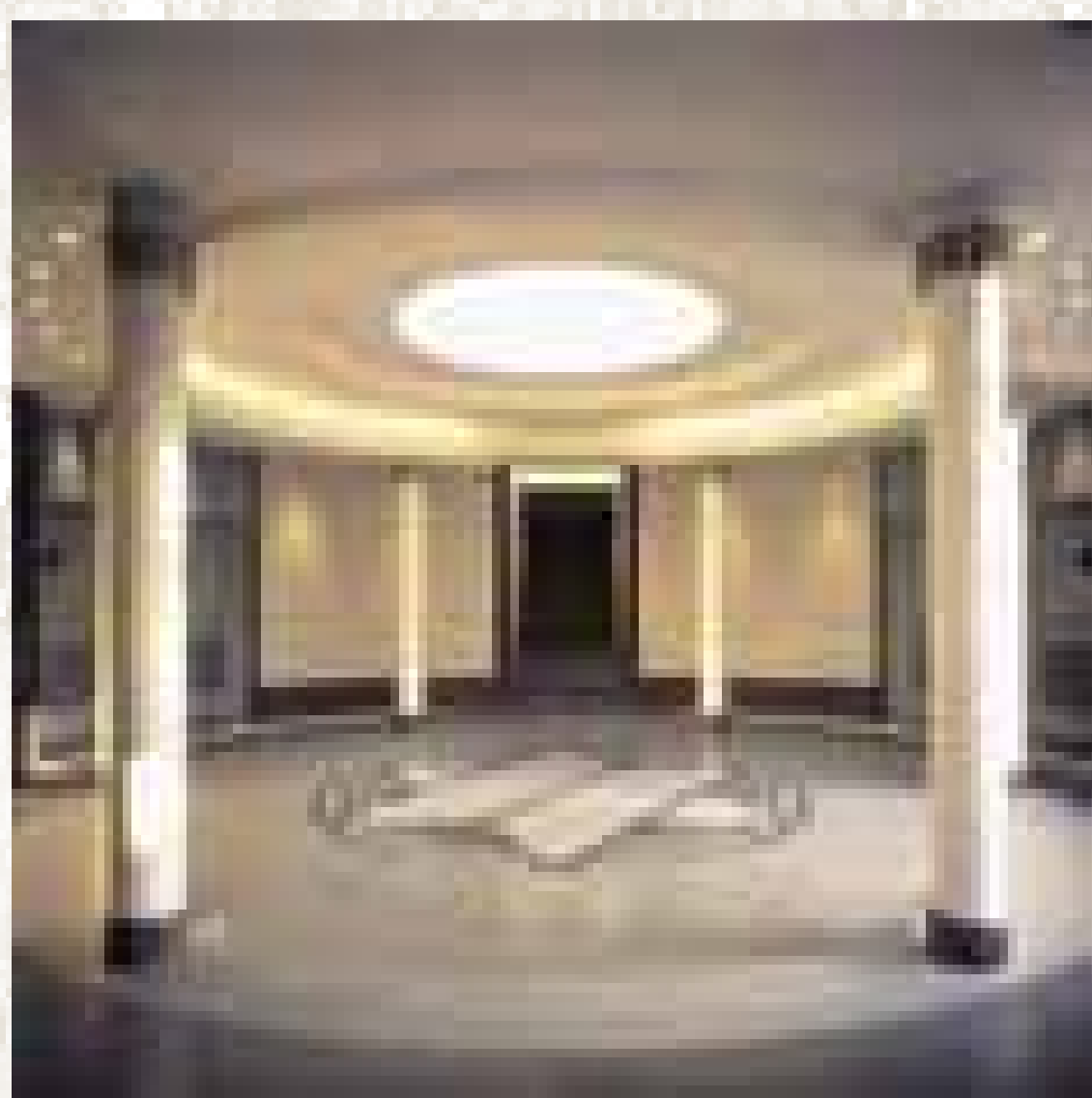
Deze foto's zijn afkomstig van de archieven van de Stichting Auschwitz. Ze komen uit opnames van getuigenissen van overlevenden verenigd in de film 1930-1942. Herinneringen aan een Joods verleden in de wijk Marollen-Zuidstation. Brussel gerealiseerd door Marta Marín-Domine.

En 1940, durant l'occupation, apparaissent les premières ordonnances antijuives. Ces mesures avaient pour but d'isoler peu à peu toutes les personnes appartenant à la communauté juive dans le but de les déporter, via le centre de rassemblement de Malines (la Caserne Dossin), pour les assassiner à Auschwitz-Birkenau.

Moins de 5% de la population juive d port e de Belgique surv civit aux camps nazi, soit 1.258 personnes sur 25.484.

▲ Joods Lekencentrum (CCLJ), Brussel. ▲

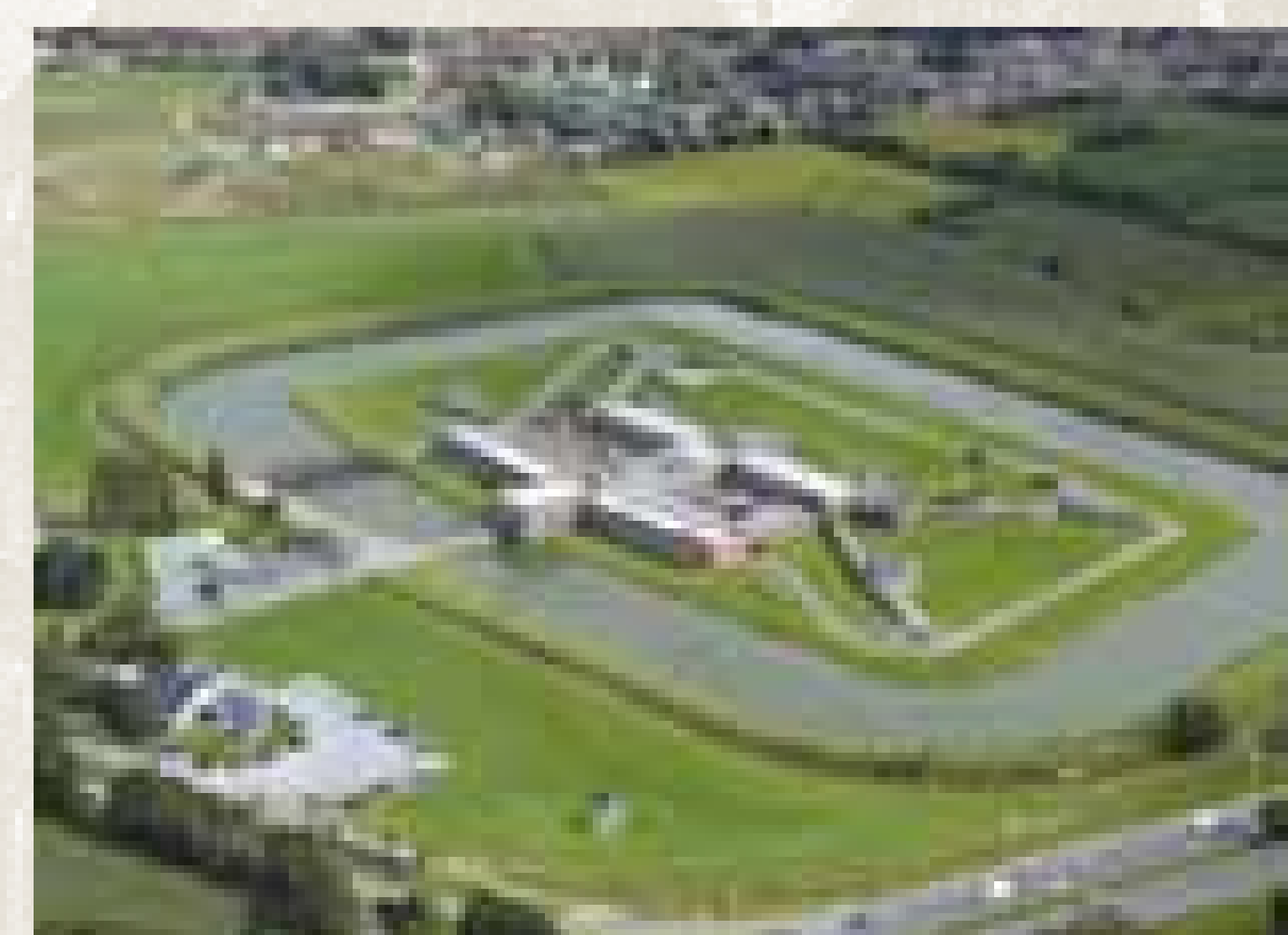
▲ SOMA, Brussel. ▲

▲ De cel Démocratie ou barbarie (Dob), Brussel.

De herinnering doorgeven, de ethische waarden van de democratie in ere houden, en de strijd tegen het antisemitisme steunen: dergelijke taken komen niet toe aan één enkele mens, noch aan één enkele instelling.

Elk op hun manier streven verschillende centra vergelijkbare doelstellingen na. Ze overleggen en werken samen. Zo werd sinds het begin van de jaren '70 een hecht "herinneringsnetwerk" gewoven doorheen heel België.

Want de herinnering aan de misdaden uit het verleden stelt ons in staat om te strijden tegen nieuwe vormen van extremisme in het heden.

▼ Het IV-N1000, Brussel.

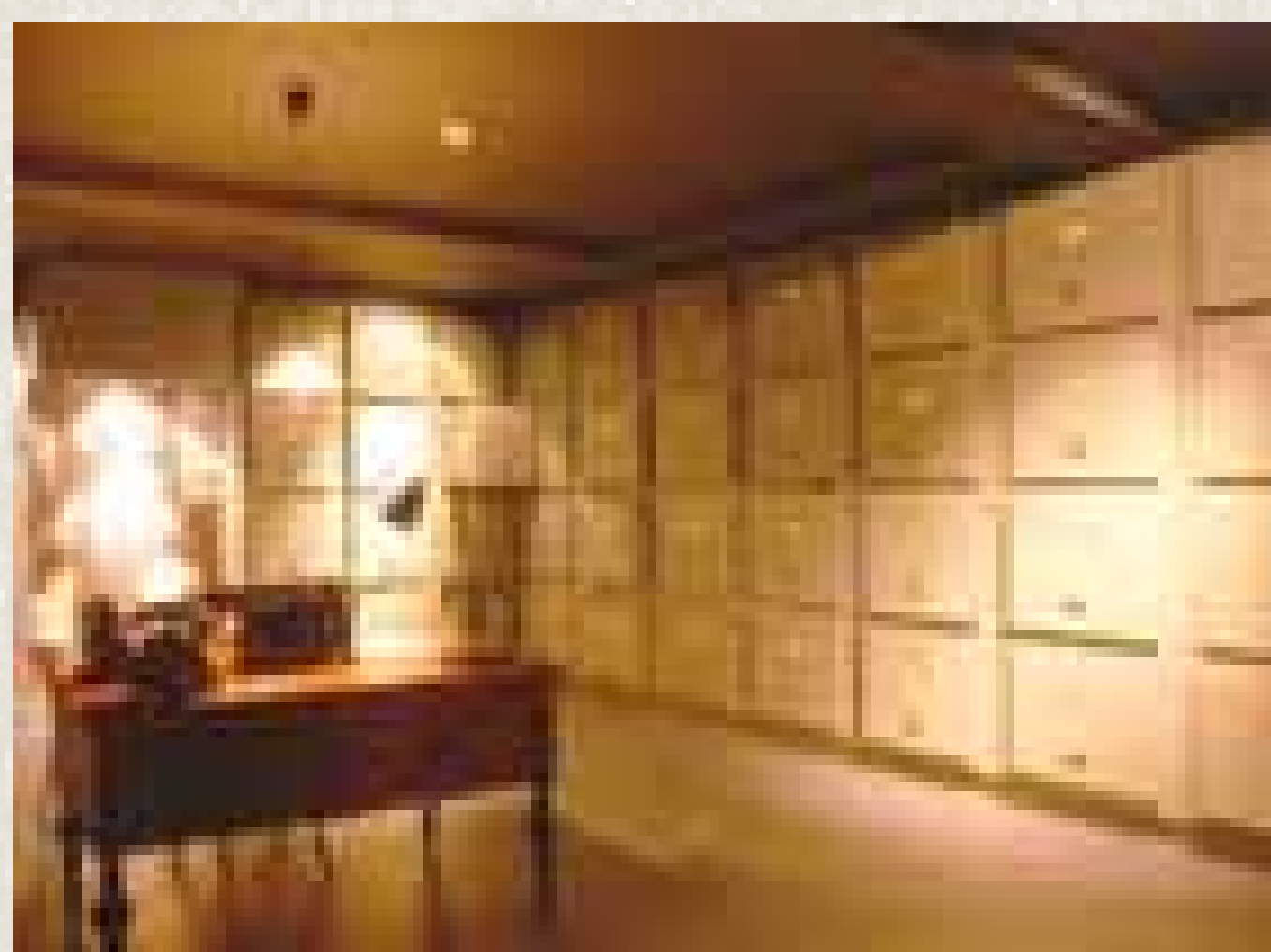
▲ Het fort van Breendonk.

▲ Het fort van Hoei, nationaal museum van het Verzet. ▲

▼ Territoires de la Mémoire, Educatiecentrum ter bevordering van het Verzet en het Burgerschap, Luik. ▼

▼ Het toekomstige museum Kazerne Dossin, Mechelen. ▼

